

אסתר זינמן

מז'יריטש גדול

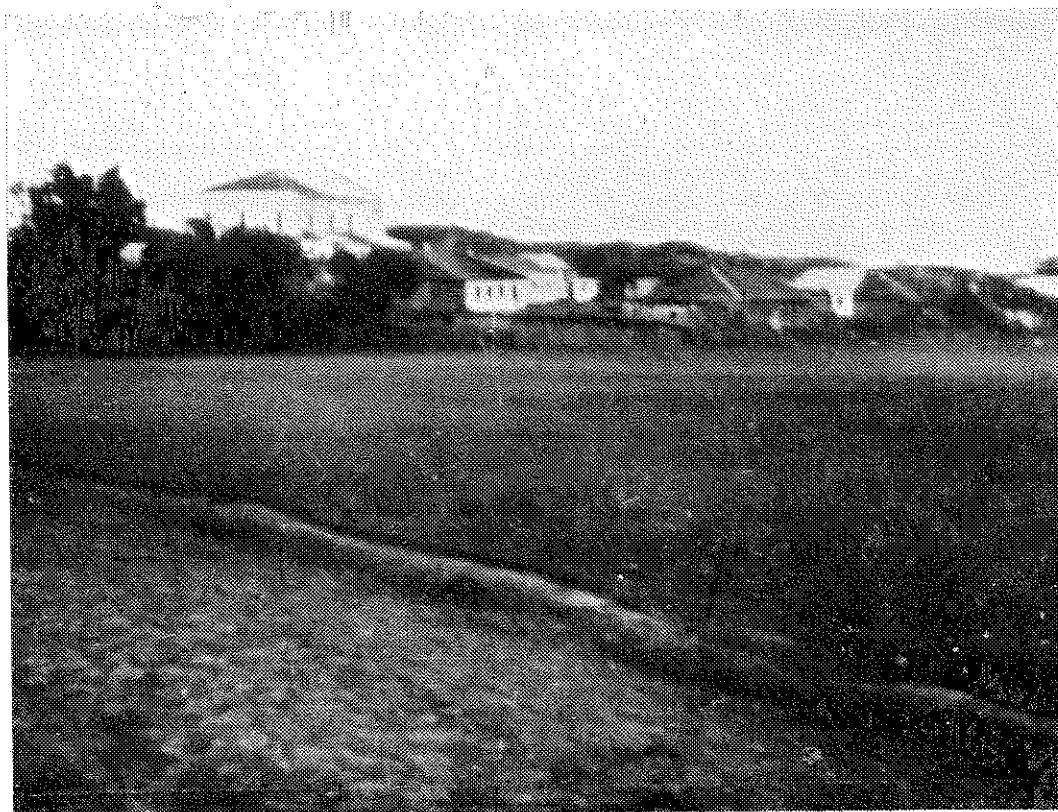
סקירה כללית

שמה של מז'יריטש יצא לתהילה ברחבי העולם היהודי בגלל "המגיד ממז'יריטש" ר' דובי-בר, שהתגורר ופעל בה לפני כמאתים שנה ושבוזכותו ובזכות תלמידיו הגדולים, שפעלו עמו ואחריו, יצאו מוניטין למז'יריטש כמרכז החסידות בוועה-לין, פודוליה וגליציה. מבחינה טופוגרפית העיירה נפרדה לשני ראשים: העיר הישנה והעיר החדשה, שהקשר המחבר ביניהן היה "רחוב הכביש" (ברוק-גאס), שממנו הסתעפו רחובות וסימטאות צדדיים מאוכלסים בעלי-מלאכה יהודיים. מלבד בית-הכנסת הגדול, שעמד על תלו במרכז העיר הישנה, נמצאו שם ה"קלויזים" הטריסקי והמאקארובי, בית-מדרשו של "המגיד", בית-הספר הפולני, הכנסיה, הקולנוע, בית-המרקחת וכן כל החנויות, והלאה מזה נמצאו בתי-הספר "תרבות" ו"אור תורה". מהעיר הישנה ירדה הדרך ל"גמינה" (מועצה מקומית), לארמונותיו של סטצקי, לבית הדואר וכן לתחנת האוטובוסים. בשטח העיר החדשה, שגם שם התגוררו יהודים רבים, נמצאו בית-החולים, שני בתי-כנסת של שמן ושל גריסיים, רכושם של מרדכי זינמן ואהרן קמינשיין. גם בית-כנסת מיוחד היה שם.

ידיעות ניאוגרפיות ומראות העיירה

העיירה מז'יריטש היתה נודעת ברבים בשם "מז'יריטש גדול", כדי להבדילה מהעיירה "מז'יריטש קטן" הסמוכה לאוסטראה. בזמן שלטון הפולנים האחרון בוועה-לין כונתה העיירה רשמית בשם "מז'יריטש הסמוכה לקוריץ", כדי להבדילה מעיירות אחרות הנושאות שם דומה והנמצאות באזורים אחרים בפולין.

העיירה שכנה בסמוך לגבול הפולני-סובייטי, במרחק עשרים קילומטר מהעיר קוריץ וכארבעים וחמישה קילומטר מהעיר המרכזית רובנה. מהישובים הקטנים בסביבת מז'יריטש נודעו העיירות ברזדוב, הושטש, טוטשיץ, סלישטש ואח. בהתקרב למז'יריטש בדרך בואך מרובנה נגלו מרחוק שלושת הבנינים הגדולים של העיירה: בית-הכנסת הגדול, בית-הספר העממי הפולני והכנסיה (קושצ'ול). ממול לבית-הכנסת, בירכתי הרחוב, השתרעו בניני הארמון של ה"פריץ" סטצקי, בעל אדמות העיירה. כפי שנמסר מפי זקני העיירה, אחוזת מז'יריטש נפלה לסטצקי לנחלה בעקבות משחק קלפים עם הנסיך לובומירסקי מרובנה, שהפסיד במשחקו.

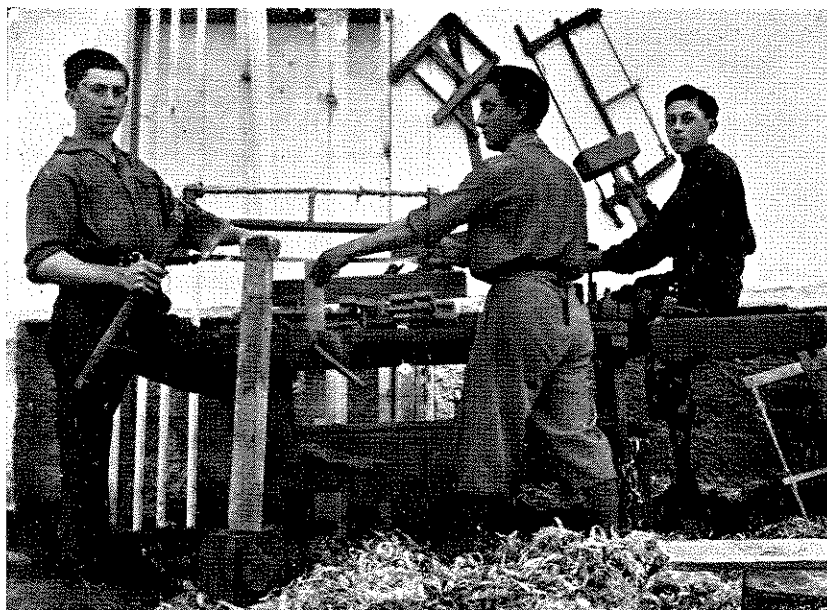
מראה העיר בדרך בואך מרובנה עם בנין בית-הכנסת הגדול המתנוסס לתפארה

גם למכת-מצרים, זה החושך ירושת הדורות הקיץ הקץ, ובזכותם של אברהם שבץ ורוציה גורביץ יצאו תושבי המקום מאפילה לאור גדול. ברשותם היתה טחנת-קמח בעלת כוח חשמל, ובהתקינם מנוע נוסף עלה בידם לספק מאור חשמלי בכל בית וגם ברחובות. באופן כזה שונו פני העיירה תחת השגחתם החמורה של השלטונות עד בלתי הכר: רחובות נקיים ומוארים מלאי מסחר ומלאכה ביום והומים משאון בני-נוער עליזים בערבים.

האוכלוסיה היהודית ועיסוקה

אוכלוסית המקום הגיעה לפי הספירה הרשמית בשנת 1847 למספר של 1808 נפש יהודים; בחמישים השנים עד שנת 1897 גדל המספר והגיע עד 2704 נפש, ובשנותיה האחרונות של העיירה מנתה האוכלוסיה הכללית למעלה

כנזכר נמצאה העיירה על אדמת סטצקי, וכל תושביה, כיהודים כגויים, שלמו לו "טשינש", היינו דמי חכירה. גביית דמי החכירה הופקדה כנהוג בידי יהודים, שמוזה מאות בשנים נודעו כחוכרים ומוכסנים וכנושא לפרקים שלמים ונכבדים בדברי ימי היהודים, שבהם השתקפו יחסיו הטובים, ולעתים קרובות יותר הרעים והאכזריים, של "הפריץ" כלפי נתיניו היהודיים בכלל וכלפי ה"מושקה" שלו בפרט. חוכרי המס האחרונים היו חיים-ברוך "חיימעניס", שהיה גובה מסים וממלא שרותי קשר בין הארמון ובין התושבים היהודיים. אחריו תפס את מקומו משה ברובשטיין, שטיפל בגביית המס, ואילו בקניית היבולים ומכירתם עסקו אפרים זינמן ובן-ציון שטרנשיס. אחרי מותו הפתאומי של משה ברובשטיין מילאה את מקומו אשתו פאני, שאף היא חלתה ונפלה למשכב כעבור זמן קצר

תעשיית ארגזים (קופרטון)
הנגרים בתמונה (מימין): נתן שטרנשיס, משה פולישוק, ברוך פרומן

מ־5000 נפש, מהם כמחציתם אוקראינים ופולנים ויתרם כ־3000 נפש יהודים או 500 משפחה.

מרביתם של יהודי מזיריטש עסקו במסחר זעיר ומספר ניכר של תושבים התפרנסו ממלאכה ומקצוע ועבדו בשביל התצרוכת המקומית ואף לצרכי "יצוא", כמו: חבלים, כפפות-חורף, ארגזים (קופערטען) וכד'. אחרי שנערי המקום למדו ב"חדר" מספר שנים, לכל היותר עד גיל "בר-מצוה" העסיקום הוריהם כעוזרים במסחר וכשוליות במלאכה, איש איש במקצועו.

מצבם הכלכלי של התושבים היהודיים בתקופה שלאחר המהפכה היה קשה ביותר בגלל חילופי השלטון התכופים. אך בזמן שלטון הפולנים, עם ייצוב תנאים פוליטיים נורמליים, ניכר שינוי לטובה גם במצב הכלכלי. הפולנים הרשו את המסחר החפשי, והיהודים ניצלו חופש זה עד גבול האפשרות, ובדרך כלל נהנו מחיי שלום ושקט בשנים הראשונות של השלטון הפולני המחודש. מספר יהודים אף הועסקו במשרות ממשלתיות,

והמשרה הזאת עברה לידי חתנו של יצחק-אהרן גיפ-שטיין — הרשל-צבי יאבקה, שהחזיק בה עד בואם של הסובייטים בשנת 1939.

העיירה, שמעולם לא הצטיינה בנקיון מיוחד בכל ימות השנה, סבלה בעיקר בתקופות הסתיו והאביב, עת הרפש והבוץ גאו במידה כזאת, שאי-אפשר היה לעבור את הרחוב. לידי סכנת נפשות ממש הגיע המצב בערבים, בזמן שחושך-מצרים שרר ברחובות בהעדר אור חשמל או כל מאור אחר. בשנת 1921-2, כשהוצב באזור ווהלין קו הגבול בין פולין ורוסיה הסובייטית, נחן השלטון הפולני את דעתו לרפש ולהוסר הנקיון ששררו בעיירה מימים ימימה. הרחובות הראשיים רוצפו באבנים, מדרכות הותקנו ליד הבתים וכל התושבים נדרשו לטאטא את הרחובות, איש ליד ביתו. חוליות שוטרים נשלחו לרחובותיה של העיירה לשמור על הסדר והנקיון, ועל כל עבירה מסוג זה היה צפוי עונש חמור.

עסקנים ומוסדות ציבוריים

בשטח העסקנות הציבורית לא נראו סימני-חיים מזה דורות. פרט לאי-אלה פעולות מסורתיות, כמו: מעות-חיטין לפני הפסח, מעות-עצים בחורף, קיבוץ נדבות ב"מטפחת אדומה" לצרכי הכנסת כלה וכד' לעת מצוא. לא היה קיים במקום שום מוסד ציבורי ראוי לשמו. רק עם שיבוץ העיירה בתחומה של ווהלין הפולנית החלו להתפתח החיים החברתיים והציבוריים ובעקבותיהם קמו המוסדות הציבוריים הראשונים.

אולם לא בבת אחת קמו והיו מוסדות אלה, מחוסר עסקנים ומחוסר נסיון ארגוני, ועל הרוב נפל עול החזקתם על שכמם של אנשים ספורים ולעתים אפילו של איש אחד בלבד. כן לא הוגדרו התפקידים של כל מוסד ולעתים קרובות קרה, שנוכח ריבוי הצרכים הדחופים נטל על עצמו מוסד אחד תפקידים רבים ושונים בבת אחת.

דוגמה לכך שימש מפעל "הכנסת-אורחים" בטיפולו של יצחק אהרן גיפשיץ, שהיה אחד מהעסקנים בצורכי

מי כמורה בבית-ספר ומי כפקיד בדואר, וכן הופיעו כעורכי-דין בבתי המשפט של המדינה.

מצב זה ארך עד שנת 1937, עת חל במדיניות הפנים הרשמית של פולין מפנה לרעה ביחס ליהודים. בד בבד עם המצב הפוליטי השתנו גם התנאים הכלכליים והתחיל "קורס" אנטישמי בולט, שהחריף והלך יותר ויותר, עד שדרדר לא רק את האוכלוסיה היהודית אל סף החורבן, אלא הוריד לטמיון גם את השלטון הפולני העצמאי. בתור ראשון הורחקו כל הפקידים היהודיים ממשרותיהם הממשלתיות, אחרי זה חולקו לנוצרים רשיונות לפתיחת חנויות, במטרה לדהות את הסוחרים היהודיים מעמדותיהם הישנות, ולבסוף הופעל מכש המסים, שביחוד גלחץ עמוק בבשר גופו של מעמד הסוחרים היהודיים והביאו לידי כליון.

הדרקון האנטישמי, שמעולם לא היה אורח זר בפולין, הרים ראש באופן רשמי, בחוצות העיירה נראו העלונים הידועים לשמצה: "לא לקנות מיהודים", "היהודים רמאים"

הרחוב הראשי במזיריטש

ציבור באמונה. במסגרת מוסד זה באו על תיקונם גם צורכי ביקור-חולים, הכנסת-כלה, גמילות-חסדים וכיוצא באלו פעולות סוציאליות. רק במקרים של ריבוי עבודה היה מספח אנשים שונים לפעולותיו, שנענו לקריאתו והושיטו לו ברצון יד עוזרת.

כתוצאה ישירה מקרבנות המלחמה והפרעות ביהודים, קם בהשפעת המרכז הגלילי ברובנה "ועד לטיפול ביתומים", שהשתתפו בו מספר נשים עסקניות. כן היה קיים מפעל "לינת הצדק", שרוב תושבי המקום היו חברים פעילים בו.

ביזמתו של משה זילברשטיין ובהשתתפותם של עסקנים אחרים נפתחה במזיריטש קופת גמילות חסדים, שהעניקה הלוואות לתנוונים, בעלי-מלאכה וסתם נצרכים.

וכד', בעלי-הבתים היהודיים נדרשו לתקן את חזיתות בתיהם, שעל הרוב לא היה ביכולתם לעמוד בהוצאות אלו, ובעקבות הדרישות השרירותיות נעקרו גדרות, הורדו מרפסות ואף נהרסו בתים שלמים וכיוצא באלו פעולות-נקם אכזריות. ולבסוף בא תורו של איסור השחיטה המפורסם, שזיעזע את כל הציבור היהודי ושללבעת זעמו העמוק הוכרזה תענית-ציבור מיוחדת: התושבים היהודיים בכל הארץ קיבלו עליהם לא לאכול בשר במשך שבועיים. איסור זה נשמר בקפדנות יתירה, אפילו ע"י חולים וזקנים, נשים ותינוקות. בזאת הוגדשה הסאה והעונש הראוי לא יאחר לבוא. — עם תום ה"צום" היהודי עברו צבאות-השודדים של היטלר את הגבול הפולני. ורבים מבין הפולנים ראו בזה, אם כי באיחור רב, גמול ועונש למעשיהם הרעים כלפי היהודים.

דרדקי, שב"חדרים" שלהם למדו כל ילדי העיירה. מהמלמדים "הגדולים" נודעו: שלמה יעקב-איציס, שמחה רבין וחיים-דוד גלזר. האחרון היה מתקדם יותר וניהל "חדר מודרני", שבו התלמידים למדו גם לכתוב. בנות העיירה לא הלכו כמובן ל"חדר", אלא למדו להתפלל בסידור מפני שיב'ה'ניו הרבנית, ואילו חכמת הכתיבה למדו אצל מורה פרטית.

בשנת 1924 נוסד ביזמתם של קבוצת הורים ועסקנים ציבוריים בית-ספר "תרבות". בתחילה נפתח בית-הספר עם מאה תלמידים ותלמידות בביתה של פייגה רובינשטיין בעיר החדשה ובמשך שנים מספר התפתח המוסד במידה ניכרת. כאשר מספר התלמידים גדל, העתיקו את מעונו לבית המרווח יותר של שאול שטיינדל, אחר-כך הוסיפו חדרים בבית סמוך וכאשר כל זה היה צר מהכיל את כל התלמידים הוחלט על הקמת בנין מתאים מיוחד לצרכי בית-הספר שהתרחב.

הסתדרויות ותנועות

בחלקה בהשפעת אגידה של "תרבות" וכן בעקבות גורמי חוץ נפוצה במז'יריטש תנועה ציונית מסועפת ומבורכת בכל אותם הזרמים והפלגים המפורסמים בימים ההם, הן בין חוגי המבוגרים והן — ובעיקר — בין הנוער. נאספו תרומות לטובת הקרנות הלאומיות ולמטרות ציוניות אחרות, התנהלה עבודה ציונית ערה בשטח ההכרה הלאומית והמפלגתית, גם בכוחות עצמיים וגם ע"י כוחות מהמרכז, שלמטרה זו עמדו אתו בקשר הדוק ומתמיד. בדרך כלל הפיחה העבודה הציונית רוח וענין בחייה האפורים של העיירה, וביחוד בין שורות הנוער, וחשפה לפנייהם אופקים חדשים מלאי תקווה לחיים חדשים.

בין הכוחות המקומיים הצטיין לאחרונה כעסקן פעיל אהרון גוברמן. הוא הקהיל אסיפות שבועיות, שבהן ניהל פעולות-הסברה בין הנשים, בעיקר בשאלת הגדלת הכנסותיה של הקרן הקיימת, ואסיפות דומות ניהל גם בחוגי הגברים למען קרן היסוד. באופן כזה נאספו הסכומים הניכרים שהוטלו על העיירה לגבות לטובת הקרנות הלאומיות, ביחוד — ואולי לא היה זה פחות חשוב — נתחממו לבבות יהודיים נוכח התקווה לעתיד טוב יותר בבית לאומי יהודי.

הנוער, כמשפט הימים ההם, נתפלג לזרמים שונים, שאם כי לכאורה כולם ראו אידיאל אחד לנגד עיניהם, שאף כל אחד למטרה הסופית המשותפת בדרכים המיוחדות לו. באופן כזה קמו והיו במז'יריטש בשורות התנועה הציונית הכללית תנועות ובנות תנועות, כמו: החלוץ, החלוץ-הצעיר, השומר-הצעיר, השומר-הדתי, בית-ר, הת-אחדות, פועלי-ציון, גורדוניה, פרייהייט וכו'. את כל זה אפשר היה לא לראות בעין רעה, אדרבה, זה משמש סימן מובהק לחיים ולהכרה, אלמלא הופר שלום הבית ביניהם ואלמלא הפריעו אחד את השני בעבודתם, ולעתים אף יצאו הדברים מכלל יכוח-דברים והגיעו לידי מלחמת-ידים. אולם כחצי נחמה תשמש העובדה, שתופעה מעציבה זאת היתה צרת הרבים, מכה כללית בכל רחבי המדינה ולעתים קרובות, לצערנו, אף בהשפעתם ובניצוחם של גורמים ארץ-ישראליים.

העוסקים בצרכי ציבור באמונה (מימין): יצחק אהרן גיפשטיין, אברהם-כרוך מצמן, ?

השכלה ומוסדות חינוך

ההשכלה והחינוך במז'יריטש, בדומה למצב הדברים בעיירות ווהלין אחרות בימים ההם, עמדו על שלושה יסודות: ה"חדר", מלמד הגמרא וה"שרייבר". בתקופה הפולנית, כאשר ילדים רבים קיבלו בפעם הראשונה בדברי ימי מז'יריטש השכלה עממית תקינה בבית-הספר העממי הפולני, צמח גם הרעיון של בית-ספר עברי "תרבות", ובמרוצת הימים הושפעו גם החוגים הדתיים בעיירה, שיסדו בית-ספר דתי "אור תורה", לשבחם של מז'יריטש ייאמר, שהרעיון של בית-ספר מודרני נולד כאן הרבה לפני היותו בבית-הספר מטעם "תרבות". יש המפליגים עד שנת 1908, ועכ"פ בראשית המאה הנוכחית, נוסד בית-ספר עברי בביתו של שמריל זסלבסקי, שהתקיים בהצלחה זמן מסוים. השתתפו בפעולה זו: איטה גורבשטיין, פייגה גוז, חיים-דוד גלזר ואח'.

אחרי שנים מספר של קיום השכלה עממית עברית תקינה ומוסדרת התפתחה דרישה טבעית גם להשכלה תיכונית. אולם מעטים מבין ההורים השיגה ידם לשלוח את ילדיהם לגמנסיה עברית או פולנית ברובנה, אוסטראה או ערים אחרות בסביבה, אך מה שהחסירו מוסדות ההשכלה במקום מילאו הסתדרויות הנוער, שפיתחו במסגרת עבודתן החינוכית את השאיפה החזקה להשכלה עצמית, ואמנם הצטיינו בשטח זה בני הנוער, שהרחיבו ע"י קריאה והשכלה עצמית את ידיעותיהם, שהועמדו מצדם לרשותו של הנוער המקומי כולו. בלטו בשטח ההשכלה ראשוני האינטליגנציה הבאים: אסתר רובינשטיין, רוזה רובינשטיין, פרדל ינובסקי, פייגה גוז, לאהקה רויטלמן, יהושע הימברג, ברוך זילברשטיין, ישראל זילברשטיין ואח', שמהם הבנות קיבלו השכלה מסודרת בבתי-ספר מחוץ לעיר.

ה"מלמדים", שהיו ידועים בשנותיה האחרונות של העיירה היו: דוד המלמד, שניאור, גרשון — מלמדי

יעקב פולישוק

ממראות העיירה

לעיירה לקח רחוב זה תשעה קבין, שתושביו שקעו והתבוססו בו רוב ימות השנה. אין זאת אלא שאדריכל העיירה חמד לו לצון וקרא לו „המרצפת“ בלשון סגי נהור.

ברחוב זה נקבצו כל בעלי המלאכה למיניהם, בעלי עגלות, סוחרים סוסים, חסרי משלחיד ברור וסתם קבצנים ואביונים מכל המינים. מכל הדלתות והחלונות הפתוחים לרוחה בקעו ועלו קולות מכונות התפירה של החייטים, הלמות הפטישים של הסנדלרים מלווים קול זמרתם הנוגה של האומנים המסלסלים ב„אדם יסודו מעפר“ ושל השוליות והתופרות המשמיעים בהשתפכות לתוך חללו של הרחוב „א בריוועלע דער מאמען“. הרעש הבלתי פוסק של המכונות והפטישים, ששימש בערבוביה עם הזמרה הבוקעת ושאר מיני קולות אחרים, עלה באזני העובר ושב כרעש המון הגלגלים על פני מרצפת אבנים, כמבקש „לשבר את האוזן“ על שום מה השם „דער ברוק“...

אם כך ואם כך הבוץ היה עובדה קיימת ברחוב זה ששמו הטוב הלך למרחקים, ומהג הסוכות ועד ימי הכפור של טבת היתה פינה זו כיריחו בשעתה „סוגרת ומסוגרת“, אין יוצא ואין בא. וכאשר תושב העיירה או סתם אכר שתה לשכרה ונפל לתוך הבוץ של ה„ברוק“ היה צורך לקשרו בחבלים אל רתמתו של סוס ולמשותו משם. אך מימי טבת ואילך, אחרי שהכפור כסה את הארץ, הקיץ הקץ גם על הבוץ והשלוליות של ה„ברוק“, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הבוץ כמו „על כביש“...

בשוק שכנו כבוד רוב מנינם של הסוחרים והחנוונים, הרופאים והרוקחים, מורים, בעלי טחנות קמח, חוכרי יערות ומזפתות וסתם בעלי-בתים יפים, שנשותיהם מקושטות, בניהם גאים על ירושת אבות ובנותיהם משכילות.

בשבת אחר-הצהרים או בימי חג התישבו בעלי-הבתים שברחוב-השוק בהרחבה ובגדלות של האדם הנמנה עם „החברה הטובה“ והתבוננו בהנאה במטיילים שמרחוב ה„ברוק“ שעברו על פניהם וברכום ב„גוט שבת“ וב„גוט-יו“ט“ בהכנעה רבה ובדרך-ארץ. בני המשפחה, שעמדו ליד הוריהם כשפניהם מפיקים זיו ונוגה, קבלו את הסברת פניהם של המברכים כדבר המגיע, אך נהגו „כבודה בת-מלך פנימה“ ועקרו רגליהם מלטייל ברחוב ה„ברוק“ מפני פחיתות הכבוד.

בשעה זו ישבו גרי רחוב ה„ברוק“ על פתחי בתיהם הדלים והנקיים ונהנו ממנוחת השבת כדרכם. הגברים קראו ב„פרקי אבות“ והנשים ב„צאינה וראינה“, מי שאמר תהלים ברוב כוונה ומי ששתה תה של שבת והקשיב לסיפורי נפלאות מתוך ספר „קהל חסידים“ או סתם „מעשה-ביכל“ מפי אחד הצעירים הבקי באותיות הזעירות.

העיירה נחלקה כידוע לשלושה אזורים: המרצפת (דער ברוק), השוק והירכתים (די אונטערשטע גאס). אם כי העיירה כולה לא היתה גדולה נבדלו האזורים זה מזה והצטיינו בתכונותיהם המיוחדות. —

ירכתי העיירה, כפי שגאה ויאה לעיירה יהודית טיפוסית, היו „המרכז הרוחני“ ולבה של העיירה, שכן התרכזו שם הרבנים, השוחטים, בתי המדרשים ולהבדיל המרחץ, כשר כשר, מצות לפסח, הספריה ואפילו הממונה על „טהרת המשפחה“ שכנה ברחוב זה. רחוב זה נבדל משאר חלקי העיר ע"י גבול טבעי, המבדיל בין קודש לחול. במורד ההר היו משרכים תושבי העיר את דרכם למקום זה, כאילו ניתנה להם האפשרות להרהר בתשובה ולמסור לעצמם חשבון הנפש, בחינת „לאן אתה הולך? !..“

לעומת זאת היה השוק מרכז חיי הגשמיות. — יארידים, ימי שוק, סתם אכרים עם עגלות עמוסות עצים ועבודות עץ, מעשה קדרה, עופות, פטריות, תבואות, פירות וירקות וכיו"ב מוצרי כפר. כן התרכזו בחלק זה של העיר החנויות למיניהן והסתובבו פה סוחרים ורוכלים וסתם הולכי שווקים, שטבעם למשש בכל עגלת אכרים ולהכנס בשיחת גישוש עם כל איכר ואיכרה, ספק תודמן עיסקה כלשהי וספק יפטרו מהם בדבר הלכה, או „אידי קטשורטו“ בלשונם...

רחוב המרצפת ריכו בתוכו את בוץ העיירה לפי הפשט והדרש גם יחד. אם כי לפי משמעותו חייב היה רחוב זה להיות מרוצף ונקי רצה הגורל שמעשרת הקבין של בוץ ורפש שירדו

איש את רעהו יעזרו הנפחים, מחליק פטיש את הולם פעם...

ישראל סבוראי (טייצ'ר)

אנשי מזיריטש היקרים

בארצנו או כמו הסתדרויות נוער חלוציות שזיקתם היתה ל"החלוץ" בגולה ולהסתדרות העובדים בארץ.

מיטב הנוער התרכו מסביב להסתדרויות הנ"ל.

רובם היו בני בעלי-בתים (בעלי-בתישע קינדער), שהתעסקותם היחידה היתה עזרת מה להורים ובטלנות. רק ב"החלוץ" הם מצאו ערוץ למרץ נעוריהם ובדביקות חסידיית

בחרדת קודש אני ניגש לכתוב על עיר מולדתי ואנשיה שהיו ואינם עוד.

יהודי העיירה היו אנשים ישרים, עמלים כדבורים כדי למצוא את קיומם.

מזיריטש היא עיירה יהודית טיפוסית בלי בתי-חרושת ובלי מעמד פועלים. רובם ככולם חנוונים ובעלי-מלאכה

שערי ערב לעברית ע"י "החלוץ" במרכז יושבים (מימין): י. סבוראי-טייצ'ר — י"ר הסניף, פרלמוטר — המורה

התמסרו לעבודה. הדבר הראשון היה לפרוץ את הקיר ולשנות את היחס לעבודה פיזית.

בשיר "העבודה היא חיינו" התפרצו לרחוב היהודי לחפש עבודה. ולא מאסו בשום עבודה: חטיבת עצים, נקוי הרחובות והשווקים. הלכו לעבוד לאכרים הפולנים וללמוד את החקלאות. היקודים וגם הגויים הסתכלו על זה בהשתוממות רבה. בהתחלה צחקו ואמרו שזה מין ספורט והשגעון יעבור במהרה. אך כשראו שהבחורים והבחורות התמידו בעבודתם וגם התחילו לעזוב את בית הוריהם ולצאת לקבוצי הכשרה, השתנה היחס והעבודה כבר לא נחשבה להתעסקות בוזיה.

לאור העבודה והשאיפה לא"י התחנך כל הנוער בעיר. רוב הילדים דברו ביניהם עברית והורים שבעו נחת מהם.

שעבדו ועמלו מבוקר עד ערב בשביל לספק פת לחם לילדיהם. תמיד שמחים בחלקם, בעלי אמונה ובעלי בטחון. נוסף לפרנסה דאגו לענייני צבור, כגון: חברת "לינת הצדק", מוסד שדאג לחולה (בתי-חולים לא היו בעיר), טיפל בו וכו'.

גמילות חסדים בין אחד לשני היה דבר מקובל מאד. גם יצרו קופת "גמילת-חסד" שנתנה הלוואות לנצרכים בלי ריבית.

אך עיקר דאגתם של היהודים היתה לחינוך הילדים. כל המאמצים והאמצעים היו מוקדשים לזה, כל אחד לפי השקפתו. מי לתלמוד-תורה ומי לבית-ספר. בשנים האחרונות למדו רוב הילדים בבית-הספר העברי מיסודו של "תרבות". קם דור של צעירים שכל שאיפותיהם היו להיות בין בוני המולדת. מאסו בהיי הנוון של הגלות ורצו להיות חיי חופש

המלאכה ודלת העם, הרחיבה את השכלתם הכללית וחינכה אותם ברוח א"י עובדת סוציאליסטית.

"החלוקה הצעיר" ריכז את הנוער מכל השכבות שבעיר ומגיל צעיר דאג להשכלתם הכללית, הרחיב את ידיעותיהם, פיתח בהם יחס רציני לעבודה, להכשרה בגולה ולקבוץ בא"י.

אהה, נוער יקר זה! כמה זמן, כוחות, אהבה ומרץ הקדשתי לו. קויתי להפגש אתכם בארץ בעבודה, בהגנה, בכנין וביצירה.

אך בא פתאום האסון, הושמדתם מעל פני האדמה ולא זכיתם להגיע למטרתכם.

אודים המוצלים שניצלו מהתופת וזכו להגיע הגה, רובם ככולם אנשי עבודה ועמל, מי בהתישבות ומי בעיר, אכן החינוך לא הכזיב.

במשך הזמן באו גם חילופי המשמרות ב"החלוקה" המבוגרים עברו להכשרה ועלו ארצה ויוצאי תנועת הנוער מילאו את שורות היוצאים.

כשעלה מי מהחברה ארצה היה חג בעיר. כל היהודים, ובעיקר הנוער, באו ללוותו, כי ראו בו מפלס דרך בשבילם.

הסתדרויות הנוער היו הפאר של העיריה:

"השומר הצעיר" — ריכז בשורותיו את בני האמידים שבעיר, חינך אותם לעבודה ולחלוציות.

"גורדוניה" — גם בשורותיה התרכזו בעיקר בני האמידים שהיו רחוקים מעבודה, התחנכו לעליה לארץ ולעבודה.

"פרייהייט" — ריכזה בעיקר את בני בעלי-

מרדכי מצמן

באירה של אנטישמיות ופוגרום

שכבת ה"פריצים" בעלי האחוות, שגאוה לאומית מופרזת יקדה בקרבם כיקוד אש, רדו בנתיניהם היהודיים בפרך ואף ב"יהודי החצר" לא נמנעו מלהתעלל, כדי לספק את הרגשתם החולנית של עליונות. לא טוב יותר היה היחס של

אזירה של "פוגרום" בארצות הגולה שימשה מאז ומתמיד סימן למשטר כושל ואות מבשר לנפילתו. גורם זה בא לידי ביטוי גלוי ערב שקיעתה של פולין שלפני מלחמת העולם השנייה.

הלויית שושנה גכמן, קרבן האנטישמיות הפולנית

ה"שליאכטה" ליהודים. שכבה זאת, שעל הרוב היו בבחינת "יורדים", שלא נשאר להם מגדולתם לשעבר אלא היחוס בלבד. יחוס זה לא היה מטבע עובר לסוחר בתוך עמם, כי בעלי האחוות רמי היחס הביטו עליהם מלמעלה למטה, ואילו

היחסים בין הפולנים לבין שכניהם ההיסטוריים "בני דת משה" היו, כידוע, מעין מטבע בעל שני צדדים. העם הפולני בתור שכזה הצטיין מתמיד בשנאת ישראל במהדורות שונות.

היהודים עצמם התרגלו אליהם כאל דבר המובן מאליה. כך, למשל, קיימו וקיבלו, שמשרה ממשלתית ואפילו של דוואר היו "מחוץ לתחום" בשביל יהודי וכו'.

אך למרות ההגנות הרשמית לשם אקספורט ניתן מפעם לפעם פורקן לרגשות ההמונים, שערכו פה ושם פרעות ביהודים, בלי שהשלטון יתערב לטובתם במדה הראויה למניעתן. הצטיינו בכך האינטליגנציה הפולנית, שנוונה מהעתונות האנטישמית, וביחוד הסטודנטים הצעירים, שהשגתו למשו לרעה בזכויותיהם המיוחדות, כדי להכות ביהודים ביחידות ובציבור. כשם שבדור הקודם הסטודנט היה נושא הקידמה ומבשר הדרור בכל מקום, כן היה הסטודנט בדור האחרון סמל ה"כוליגניזם".

ההשתוללות האנטישמית הגיעה לשיאה ערב שקיעתה של פולין, עת הנגישות והפרעות ביהודים היו ל"קורס" רשמי של הממשלה, כדי לשאת חן וחסד בעיני הגרמנים ולהיות בני בריתם הראויים להם. אך מקרים של פגיעות בודדות ביהודים היו לחזון נפרץ גם בשנים שלפני כן.

זכור המקרה המעציב, שקרה במזיריטש בשנת 1932, כאשר חייל פולני שיכור הרג ביריה את הצעירה שושנה גכמן, בשבתה שאננה בביתה ליד שולחן המשפחה בלי לחשוש לשום דבר. ההלויה ההמונית, שנערכה או לקרבן האנטישמיות השאירה רושם מדכא על כל תושבי העיירה. ביחוד שימש מקרה זה אות מבשר רעה ופקח את עיניהם של בני הנוער היהודי לראות, שאין להם תקנה אלא לעזוב את גיא ההריגה בטרם תיפתח הרעה בקנה-ימדה טוטאלי. ואמנם הוגברה העליה במשנה מרץ, שהביאה לארץ עשרות עולים, יש רק להצטער על אלה, שלא עלה בידם לעשות כן בעוד מועד ונשארו עד לשואה הגדולה, שבה הושמדו ביחד עם כל קדושי מזיריטש.

בינם לבין עצמם לא רחשו כבוד מיוחד אחד ליחוסו של השני, ואכולי גאווה מושפלת יכלו להפגין את ערך "הדם הכחול" הנוזל בעורקיהם רק ע"י ליבון רגשי בוז ושנאה לגבי היהודים. יחס זה בא לידי ביטוי באפיוודה המפורסמת, שרווחה בפי היהודים: מעשה באיש ה"שליאכטה", שבנוסו מפני מבקשי נפשו חיפש מפלט בארובת העשן שבבית יהודי אחרי שהסכנה חלפה, יצא ממחבואו כשהוא מפויח, וכל עוד נפשו העלובה בו הרים את קולו בגאון כלפי היהודי מצילו: "ז'ידויה, צ'אפקה!".

גם המוני העם הפולני, אלה שלא תואר ולא הדר להם, אלא זכרונות על שיעבוד גופני לבעלי האחוזה, לא פיגרו ברגשי שנאתם ליהודים ותמיד מוכנים ומזומנים היו לשפוך את מרירותם שנצטברה בשל מצבם הדל על ראשם של היהודים ולפרוע בהם בכל שעת כושר, אם ע"י הסתה והשפעה מגבוה ואם על דעת עצמם. פרט ליוצאים מן הכלל מעטים ונדירים — וזה בשעה שהפולנים והיהודים היו שותפים לצרה — הרי שהעם הפולני על שכבותיו השונות רשם בדברי ימי עמנו דפים שחורים רבים של נגישות ופגיעות בגוף וברכוש, מדה זאת היתה להם למסורת, שיצאו לה מוניטין בעמים, וכאשר תוכננה ע"י הגרמנים ההשמדה הטוטאלית של היהודים עשו את פולין בית-המטבחים המרכזי ליהודי כל ארצות כיבושיהם, כי שם קיוו ואף מצאו שותפים נאמנים להלכה ולמעשה.

פרק בפני עצמו הוא יחס השלטון הפולני ליהודים, מלבד השקפות מפלגתיות ופוליטיות כלליות, שהטביעו את חותמן על היחסים לגבי הנתונים היהודיים, שרר גם הכלל הידוע של "גובלס אובליג'". כדי להיראות בעיני העולם החיצוני כמדינה מערב-אירופית, שומרת חוק וסדר, השתדלו לרסן את היצרים של העם ולשמור על יחס הוגן כלפי האזרח היהודי, פרט להגבלות המקובלות שנתקדשו כמסורת מזה דורות ושגם

אריה אבטיחי

מזיריטש — רובנה

על ידיו ר' זושא אנופוליר תלמידו וכמה אחרים שהיו אחר-כך מגדולי החסידות (מניחים שאף בעל התניא היה ביניהם), וישנם הטוענים שבשעת ישיבתו ברובנה חתם בשם המגיד מרובנה, עד הדרג האחרון, הראו בקלוזו על מקום המקוה של ר' דוב-בר ועל מקום ישיבתו בקלוזו.

אין לקבוע מה היו המניעים שגרמו לעזיבת המגיד את רובנה וחילופה במזיריטש. יתכן שבחר בה בגלל השקט והשלום שבמקום קטן ומרוחק משאון קריה, ואפשר, היו לו ברובנה צרות מכות המתנגדים, וחסידים סבורים שע"פ רמז מלמעלה עשה את הדבר. אך ברור שעיקר גדולתו ופירסומו יצאו דוקא ממזיריטש, בה עלה למדרגה הנעלה של הצדיק, ממזיריטש זרחה שמש החסידות והתפשטה ועד פינסק הקרובה

עיר תמידי היה קיים בין מזיריטש העיירה ובין רובנה העיר מדורות, ישרשיו נעוצים בגורמים רוחניים וכלכליים. לא הקרבה של העיירה לעיר ולא הסחר שלה שהיה תלוי ברובנה ואף לא ההשפעה החילונית שהושפעה העיירה קשרו אותה כל השנים לכרך זה, אלא העבר והאישיות של אותו צדיק שדרד רובנה הגיע למזיריטש, תקע בה יתד וממנה הפיץ תורה נגלית ונסתרת, זרע גרעיני חסידות והדביק התלהבות באמצעות תלמידים נאמנים ורבים שהסתופפו בצלו. הכוונה לר' דוב-בר המגיד הנודע בעולם היהודי בכינויו "המגיד ממזיריטש".

לדברי זקנים ואגשי מסורת ישב ר' דוב-בר תחילה בקלוזו הישן ברובנה, שם למד יומם ולילה ושם יצק מים

אמנם קרובה היתה העיירה לקוריץ הסואנת, אך נמשכה תמיד בעניני תרבות ורוח ובעניני מסחר וכדומה דוקא לרובנה המטרופולין, עיר המוסדות הגליליים, התיאטרון, בתי-הספר העבריים, העתונים, הכינוסים והתנועה הצבורית התמידית, ואשר לצד החומרי — הרי כמעט כל הסחורות הובאו לעיירה מרובנה המרכזת-לילית. לפנים היו עגלות עמוסות תוצרת כפרית יוצאות מן העיירה לרובנה וחוזרות מלאות סחורות שונות, בדים, חמרי בנין, מכולת וכדומה שנרכשו בעיר בשביל העיירה וסביבתה. לרוב לוו הסחורות באותן העגלות ע"י בעליהן, אך באחרונה היו הנוסעים משתמשים במכוניות ששרתו את הקו רובנה-מזיריטש.

עם התקדמות העיר ופריחתה, התקדמה גם העיירה והיתה תמיד השפעת גומלין בין שתיהן עד שעלתה היד הארורה של טמאי הדור והביאה כליה על יהודי העיר והעיירה גם יחד.

לליטא הגיעה ועשתה נפשות לתנועה זו. תורת המגיד מצאה הד במזיריטש עצמה ובכל סביבתה ומקרקע פורה זה כבשה לה החסידות לבבות ההמונים. אפשר לאמר ללא הפרזה שבזכות הצדיק נתפרסמה מזיריטש בעולם היהודי.

קראו לה למזיריטש זו מזיריטש גדול לא על גודלה המיוחד אלא כדי להבדילה ממזיריטש קטן הסמוכה לאוסטראה. שהפכה בתקופה האחרונה לפרבר העיר אוסטראה, אך היא גם לא היתה קטנה וביחס לרובנה הופיעה כישוב יהודי ניכר בן אלפי נפשות, ישוב מפותח מבחינה ציבורית, רוחנית, ציונית ומסחרית. שליחים מרובנה היו מבקרים במזיריטש ומדריכים את הנוער מכל הזרמים שהתכונן לעליה הלוצית ארצה ובעיירה התקיימו ארגוני נוער שונים, ציונים חולמים ושואפים להגשמת כיסופי לבם הלאומי שינק משרשי החסידות וממסורת אבות.

בן-ציון ח. אילון

זכרון למזיריטש בספרות

רשימה ביבליוגרפית

למושג לו, ובזכותו יצאו מוניטיה בעולם היהודי כעירו של „המגיד הגדול“ מיסד החסידות, ומבחינה זאת לקחה מזיריטש מיד ההיסטוריה שבעתים בכל זכויותיה. לא זו בלבד שהחסידות המעשית נפוצה בכל רחבי העולם ויחד אתה נתפרסמו גם „המגיד“ מיסדה ומזיריטש עיר מושבו, אלא שתנועה זאת היתה לגורם חשוב ביותר בדרך התפתחות היהדות בכלל. משום כך שימשה החסידות נושא לכל היסטוריון ורושם רשומות, לכל אנציקלופדיה ולקסיקון, ואין צורך לאמר לחוקרי התנועה החסידית במיוחד.

פרק גדול בפני עצמו קובעת הספרות החסידית לסוגיה הרבים, כגון: ספרי יסוד ועיון, חידושי תורה, סיפורי נסים ונפלאות וכו' וכן המדור בספרות הכללית, שדרשה את החסידים והחסידות כמין חומר, מובן על-כן, שהביבליוגרפיה על מזיריטש היא מבין העשירות ביותר ואין כל אפשרות טכנית לתת רשימה מלאה ועדכאנית של כל הספרים לסוגיהם וללשוניותיהם, שבהם העיר מזיריטש או המגיד ממזיריטש נזכרים ברב או במעט.

לצרכי הקורא בספר-זכרון זה יצוינו פה לפי סדר א-ב רק שמותיהם של חלק מהמקורות העיקריים בלבד, שימשו מדריך ומורה-דרך למעיין, הרוצה להרחיב ולהבהיר את ידיעותיו על מזיריטש או לברר ולהשוות פרטים מסוימים המובאים בספר. —

למרות זכויותיה הרבות ומעלותיה הטובות של מזיריטש, שמנתה מאות שנים של קיום ושתושביה היהודיים הצטיינו בחסידותם ובצניעותם, במדותיהם התרומיות ובנועם הליכוד-תיהם עם אלהים ואדם, לא היתה שונה בדרך כלל מעשרות עיירות אחרות שבפלך ווהלין, שכולן כאילו במתכונת אחת נבראו ומדפוס אחד יצאו. אף האוירה המסורתית העסיסית והרוח הלאומית התוססת לא היה בהן כדי לציין עיירה זאת על פני עיירות אחרות שבאזור, שכן יהודי כל העיירות הווהליניות מצוינים היו במדותיהם הטובות, ביהדותם העסיסית וברוחם הלאומית שפיעמו אותם, ולא היה בין עיירה אחת לחברתה אלא מרחק קילומטרים בלבד.

השוני המהותי היחיד בין עיירה אחת לשניה, שהובלט באנציקלופדיות הכלליות, היה בעיקר מספר האוכלוסין וחלוקתם ליהודים ושאינם יהודים וכן משלחיהם שנבעו מגורמים כלכליים שונים. אולם רושם תולדותיה וזכרונותיה של כל עיר ועיירה מבחינה יהודית תלה את גדולתה ותפארתה באכסניות של תורה ובגדולי ישראל בתורה ובתכמה שהיו מצויים שם, כך למשל נתפרסמו הערים וולוז'ין, מיר וראדין בזכות הישיבות המפורסמות שהיו שם, ווילנה ע"ש הגר"א, אוסטראה ע"ש המהרש"א, הרש"ל וגאונים אחרים, קרמניץ ע"ש הריב"ל וכו'.

זכתה מזיריטש, שהמגיד ר' דוב-בר בחר בה להיותה

אור הגנוז, מ. בוכר, ירושלים, תל-אביב תש"ז
אגרא דפרקא, ר' צבי אלימלך מדינוב
אור המאיר, ר' זאב-וולף מזיטומיר, קוריץ תקנ"ו

אוצר ישראל, אנציקלופדיה, י.ד. איזנשטיין
 אמונת צדיקים, ורשה 1900
 אנציקלופדיה כללית יורעאל, תל-אביב
 אנציקלופדיה יודאיקה, קלצקין-אלבוגן, ברלין
 בוצינא קדישא, ר' ברוך ממזיבוז
 דגל מחנה אפרים, ר' משה-חיים-אפרים מסודילקוב
 דברי ימי ישראל, צבי גרץ, כרך ו'
 דברי ימי עם עולם, שמעון דובנוב, כרך ז'
 דמויות גדולי החסידות, מאיר שצונסקי, ת"א 1945
 דער גראססע מגיד, (גרמנית) מ. בובר
 דרכי ישראל, ר' מנדיל מפרמישליאן, לבוב, תרכ"ב
 החסידות, אהרן מרקוס (ורוס), ת"א תשי"ד
 החסידות והחסידים, ש.א. הורודצקי, ספר ראשון
 הדרשה בישראל, הרב גליקסברג, תל-אביב ת"ש
 השלוח, שנת 1901
 ווסחוד (ע"י דובנוב), שנים 1888—1893
 זכרון לראשונים, מ.ח. קליינמן, פיעטרקוב
 יברייסקאיה אנציקלופדיה (רוסית), ברוקהאוז-עפרון, פטרבורג
 יידישע לקסיקון (גרמנית), הרליטץ-קירשנר, ברלין
 ילקוט ווהלין, אבטיחי-אילון, כרכים א"ב
 יידישע ענציקלאפעדיע
 מדור דור, מ. ליפסון
 נועם אלימלך, ר' אלימלך מליזנסק
 ספר הדורות החדש, מתלמידי הבעש"ט
 ספר החסידות, אברהם כהנא, ורשה תרפ"ב
 ספר החסידות, יצחק ורפל, תל-אביב תש"ז
 עירין קדישין; עירין קדישין תנינא, ברטפלד תרס"ז
 עשר אורות, ישראל בר' יצחק-שמחה, ורשה תרע"ג
 רביד הזהב, ר' ישראל דוב-בר גלרנטר, פשמישל תרל"ו
 רשומות, כרך א', א. דרויאנוב, אודיסה תרע"ח
 שלום על ישראל, אליעזר צווייפל
 שם הגדולים החדש, אהרן וואלדן, ורשה תר"ל
 שרי המאה, הרב י.ל. פישמן, חלק א'
 תולדות ישראל, זאב יעבץ, חלק י"ג
 תולדות החסידות, שמעון דובנוב, ספר ראשון
 תולדות המקובלים, השבתאים והחסידים, דוד כהנא, אודיסה תרע"ג
 תולדות הקבלה והחסידות, גוטלובר, זיטומיר 1870
 תולדות יעקב יוסף, ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה
 תורת המגיד ממזיריטש, ש.א. הורודצקי, ברלין תרפ"ג

בעוד לא נותקה השרשרת...

נוער הזהב שואב השראתו בלהט ה"הורה" החלוצית

פרק ג

מקרב ומרחוק

זכרונות מימים אחרונים

תחת שני כיבושים — א. זינגן; / באחת מאלה הערים הברוכות — צ. מצמן; / מזיריטש
 עירתי — ז. פדרמן-קיפרווס; / פרקי זכרונות — י. פולישוק; / לקח השביתה
 הראשונה — ש. זבדי; / עירתי מה אהבתיך — י. יזרעאלי; / הכרות חרם —
 ש. זבדי; / ממזיריטש עד איי — צ. פיסצקי-זב.

אסתר זינגן

תחת שני כיבושים

שלטון הסובייטים

בבוקרו של שבעה עשר בספטמבר 1939, בלי שציפו לכך, הגיע למזיריטש הצבא האדום, שהצה במפתיע את הגבול הסובייטי-פולני והתקדם במסעו אל הנהר בוג. רק כוח קטן נשאר בעיירה, כדי לקבל לידיו את השלטון ולהכניס בה משטר וסדר. האוכלוסיה היהודית קבלה את בואו של הצבא האדום, שבעתיד רשמה לזכותו הצלת חייהם של יהודים רבים, ברגשות מעורבים. הכובש הגרמני הצליח בערמומיותו להסתיר עד בוא הזמן את כוונות הרשע והזדון כך, שאף לא חסרו חסידי הכיבוש הגרמני.

ראשית מעשיהם של השלטונות הסובייטיים במקום היתה תפישת המוסדות הממשלתיים. אסרו את השוטרים שנמצאו אותה שעה בתחנה וסילקו את הפקידים הפולניים במוסדות ומלאו את מקומם באוקראינים וביהודים מאנשי המקום. מובן שלא אחרו להכניס סדרים בארמונו של סטצקין: את בעל-האחוזה אסרו, את אשתו וילדיו הגלו לסיביר ודירותיו המרווחות נמסרו לצרכי גימנסיה רוסית בד בבד עם פתיחת בית-ספר אוקראיני במקום בית-הספר העממי הפולני.

אחרי ביצוע פעולות הבטחון נתנו את דעתם לארגון החיים החברתיים על-פי נוסח סובייטי. כל אלה שנבקעו כאויבי המשטר הסובייטי נאסרו ומשפחותיהם הוגלו לסיביר. גורל כזה נפל בחלקן של משפחות אחדות שביניהן היו: חיים קרמר, שבדרך זאת ניצל יחד עם בני-ביתו (קצת בישראל), עו"ד שטילרמן, קליקה, נפתלי קרמר, בקרמן ואחרים. בתור ראשון התחילו לטפל במעמד הסוחרים בסיסמה: "פרודוקטיביזציה של החברה". העסקים הגדולים נתפשו מיד

עונשה של פולין

כתום צום השבועיים, שיהדות פולין הכריזה בתורת מחאה נגד איסור השחיטה הכשרה וגזירות אחרות, באותו יום של אחד בספטמבר 1939 חצו מהנותיו של היטלר את הגבול הפולני. אלמלא תוצאותיו הטראגיות של הכיבוש הגרמני בשביל היהודים, אפשר היה לראות בכך אצבע אלקים ותגמול על יחסה האכזרי של הממשלה הפולנית לגבי האוכלוסיה היהודית. ואמנם כך ראו זאת הפולנים עצמם, אך מאוחר מדי ואף לא על מנת לחזור בתשובה, אלא כדי להעמיק את שנאתם ליהודים, שבכוח תעניתם ותפילותיהם המיטו כביכול אסון על ארצם.

הסובייטים פנו רשמית לממשלה הפולנית ובקשו רשות מעבר, כדי למנוע כיבוש ארצם על-ידי הגרמנים. אולם על-כך השיבו הפולנים בלאו מוחלט והדגישו שכל עוד העם הפולני חי לא תדרוך כף רגל רוסית על אדמתם. הוכרו על גיוס כללי במטרה להתיצב נגד הכובשים משני הצדדים, אך עוד בטרם הספיקו להוציא את צבאם לשדה הקרב והגרמנים סיכלו את כל טכסיסיהם הצבאיים הנחשלים של הפולנים. במשך שבועיים ימים בלבד הגיעו צבאות המחץ של הגרמנים בטכסיס-בזק משוכלל עד לגבול על-יד הנהר בוג, שנקבע מראש בהסכם חשאי עם רוסיה הסובייטית. גם הסובייטים מצדם לא עשו "שהיות ארוכות" ותוך הזמן הזה כבשו את כל האזורים שנפלו בחלקם עד לקו הגבול שנקבע. ופולין הגאיונה, שנהגה בגבורה גדולה לגבי היהודים החלשים וחסרי האונים, רבצה תחת מגפי הברזל של קלגסי היטלר מצד אחד ושל אויבה הרוסי ההיסטורי מצד שני, וגאותה הלאומית מושפלת עד לעפר.

מיוחדת במטרה לטכס עצה איך להעביר את רוע הגזירה. על-פי החלטת האסיפה נשלחו שתי בקשות לשלטונות המרכזיים וכן שוגרה משלחת ל"ציר העמלים" ברובנה, שבהרכבה היו: ברל קנטור, אסתר זינמן ושיבה קופרשמידה, והלה הוציא הוראה לפתוח כיתה מקבילה, שבה יהנו כל הילדים בלי יוצא מן הכלל מהשכלה תיכונית. העיירה, וביחוד הילדים, שמחו לבשורה הטובה והודו למשלחת על פעולתה המוצלחת.

ההתנפלות הגרמנית

מצב תקין זה לא האריך ימים. בשנת 1941 חצו מחנות היטלר את הנהר בוג והתחילו נעים במהירות במסעם על רוסיה. בעיירה קמה מהומה גדולה וכל תושביה היהודיים

ועל הקטנים יותר הקשו את קיומם במדה כזאת עד שבהדרגה נתחסלו מאליהם. בעבודת "שידוד המערכות" היו פעילים אחדים מעובדי מחלקת הפספורטים, שירדו לחייהם של תושבי המקום. באופן שרירותי נקבע כל סוחר זעיר כבורגני ובתור שכזה צוין בפספורט שניתן לו ואשר מנע מבעליו משרה כלשהי, פרט לעבודה שחורה.

לעומת זאת לא חל שינוי ניכר במצבם של בעלי-המלאכה, אשר התארגנו בקואופרטיבים ובארטלים והמשיכו לעבוד איש איש במקצועו במסגרת הדרישות הארגוניות של הקואופרטיב. בעלי זכויות יתר נתמנו כמנהלי מוסדות, פקידים, זבנים וכו' והשאר יצאו לעבודה שחורה. נעשה גם נסיון לארגן "קולחוז" יהודי על "ההר הקרח". וכך זרמו להם החיים איך שהוא במשך שנתיים במסלול של עבודה

יהודי מזיריטש בעבודת חובה במצוות השלטונות הפולגיים

נבוכו. השלטונות הסובייטיים הכריזו על גיוס כללי ושלחו צבא רב לחזית בקוותם להניס את הגרמנים.

המגויסים האוקראיניים, שהגיעה לאזניהם סיסמת הגרמנים: להשמיד את כל היהודים וליסד אוקראינה עצמאית, מסרו עצמם בהמוניהם לידי הגרמנים, רק היהודים נלחמו בגבורה לחיים ולמות. אולם הכשלוך היה בלתי נמנע. חלק גדול של הצבא האדום וכן היהודים, נסו מן המערכה והביאו בשורות איוב משדה הקרב, והמהומה והמבוכה בעיירה גדלו לאין שיעור.

הסובייטים גיחמו את האוכלוסייה והיהודים אף הם חפצו להאמין מאין ברירה שיניסו את הגרמנים, אולם

וסדר, ולאט-לאט התחילו להתרגל ולהסתגל למשטר החדש עד שהכובשים הגרמניים הביאו בעקבותיהם בשנת 1941 את משטר ההשמדה והשוואה.

פרק בפני עצמו קבעה שאלת החינוך, שהסובייטים כידוע מייחסים לה חשיבות מיוחדת, בתקווה לחנך מחדש את הדור הצעיר ולגדלו לאזרחים סובייטיים בעלי הכרה. בבת-ההספר המקומיים נפתחו מוסדות חינוך ממשלתיים ששפות הוראה בהם היו: רוסית, אוקראינית ואידית. בתחילה התערבה "הועדה לשידוד מערכות", שהרחיקה את בני העשירים מהגמנסיה וכן את אלה שלמדו בעבר בבת-ההספר התיכוניים ברובנה וגורה עליהם לצאת לעבודה שחורה. אולם הוראה זאת לא יצאה מן הכוח אל הפועל. נקראה אסיפת הורים

מיוחדת במטרה לטכס עצה איך להעביר את רוע הגזירה. על-פי החלטת האסיפה נשלחו שתי בקשות לשלטונות המרכזיים וכן שוגרה משלחת ל"ציר העמלים" ברובנה. שבהרכבה היו: ברל קנטור, אסתר זינמן ושיבה קופר שמיד, והלה הוציא הוראה לפתוח כיתה מקבילה. שבה יהנו כל הילדים בלי יוצא מן הכלל מהשכלה תיכונית. העיירה, וביחוד הילדים, שמחו לבשורה הטובה והודו למשלחת על פעולתה המוצלחת.

ההתנפלות הגרמנית

מצב תקין זה לא האריך ימים. בשנת 1941 חצו מחנות היטלר את הנהר בוג והתחילו נעים במהירות במסעם על רוסיה. בעיירה קמה מהומה גדולה וכל תושביה היהודיים

ועל הקטנים יותר הקשו את קיומם במדה כזאת עד שבהדרגה נתחסלו מאליהם. בעבודת "שידוד המערכות" היו פעילים אחדים מעובדי מחלקת הפספורטים, שירדו לחייהם של תושבי המקום. באופן שרירותי נקבע כל סוחר זעיר כבורגני ובתור שכזה צוין בפספורט שניתן לו ואשר. מנע מבעליו משרה כלשהי, פרט לעבודה שחורה.

לעומת זאת לא חל שינוי ניכר במצבם של בעלי-המלאכה, אשר התארגנו בקואופרטיבים ובארטלים והמשיכו לעבוד איש איש במקצועו במסגרת הדרישות הארגוניות של הקואופרטיב. בעלי זכויות יתר נתמנו כמנהלי מוסדות, פקידים, זבנים וכו' והשאר יצאו לעבודה שחורה. געשה גם נסיון לארגן "קולחוז" יהודי על "ההר הקרח". וכך זרמו להם החיים איך שהוא במשך שנתיים במסלול של עבודה

יהודי מזיריטש בעבודת חובה במצוות השלטונות הפולניים

נבוכו. השלטונות הסובייטיים הכריזו על גיוס כללי ושלחו צבא רב לחזית בקוותם להניס את הגרמנים.

המגויסים האוקראיניים, שהגיעה לאזניהם סיסמת הגרמנים: להשמיד את כל היהודים וליסד אוקראינה עצמאית. מסרו עצמם בהמוניהם לידי הגרמנים, רק היהודים נלחמו בגבורה לחיים ולמות. אולם הכשלון היה בלתי נמנע. חלק גדול של הצבא האדום וכן היהודים נסו מן המערכה והביאו בשורות איוב משדה הקרב, והמהומה והמבוכה בעיירה גדלו לאין שיעור.

הסובייטים ניחמו את האוכלוסייה, והיהודים אף הם חפצו להאמין מאין ברירה שיניסו את הגרמנים, אולם

וסדר, ולאט-לאט התחילו להתרגל ולהסתגל למשטר החדש עד שהכובשים הגרמניים הביאו בעקבותיהם בשנת 1941 את משטר ההשמדה והשואה.

פרק בפני עצמו קבעה שאלת החינוך, שהסובייטים כידוע מיחסים לה חשיבות מיוחדת, בתקוה לחנך מחדש את הדור הצעיר ולגדלו לאזרחים סובייטיים בעלי הכרה. בבתי-הספר המקומיים נפתחו מוסדות חינוך ממשלתיים ששפות ההוראה בהם היו: רוסית, אוקראינית ואידית. בתחילה התערבה "הועדה לשידוד מערכות", שהרחיקה את בני העשירים מהגמנסיה וכן את אלה שלמדו בעבר בבתי-הספר התיכוניים ברובנה וגזרה עליהם לצאת לעבודה שחורה. אולם הוראה זאת לא יצאה מן הכוח אל הפועל. נקראה אסיפת הורים

וביקוריהם הבאים הצטיינו כבר בגסות יתירה ולוו במעשי אכזריות. התחילו לקצץ זקנים, למי כולו ולמי מחציתו, וכיוצא באלו מעשי התעללות. קרבנות זקן ראשונים היו: יצחק השוחט וסני שטרנברג.

אחרי כן התחילו האוקראינים לשדוד בבתי היהודים על דעת עצמם, לקחו ככל הבא ביד ואפילו את האינסטלציה החשמלית עקרו ולקחו עמם. אם כי טרם נגעו בנפש היה המצב לבלתי נשוא וציפו בכליון עינים לתיכון שלטון וסדר, שאמנם בא זמנם אחרי אנרכיה של שבועיים. מובן שלא היה כל יסוד לקוות לישועות ונחמות מהממשלה החדשה. מיד בבואם הקימו קומנדטורה אוקראינית עם אנדריי בילור אושקה מכפר הריטשה בראשה. ההוראה הראשונה שהוצאה על ידו היתה שכל התושבים היהודיים, אנשים ונשים, מגיל 14 עד 60, יתאספו ברחבת בית-הספר העממי. בנקיפת לב מפחד מילאו היהודים אחרי ההוראה ולשעה הקבועה התאספו כל התושבים וחיכו לגורלם הבלתי גודע. לפקודתו של הקומנדנט סידרו השוטרים האוקראיניים את כל היהודים בשורות ובמצב זה הזויקו אותם בשמש הלוהטת עד אפיסת הכוחות. מחשבות בלהות עברו במוחותיהם של היהודים העיפים, מי יודע אם אין אלו שעותיהם האחרונות... סוף סוף הועמד שולחן על-יד קיר בית-הספר, שכולם נקראו אליו להירשם. בו במקום קיבלו הוראה לשמור על השקט, למלא אחרי כל ההוראות, לעבוד בנאמנות ולעונד סימן "מגן-דוד" על הזרוע השמאלית וכן לציין כל בית יהודי ב"מגן-דוד".

ההוראה השניה שהוצאה ע"י הקומנדנט האוקראיני היתה בדבר בחירת "יודנראט" (מועצת היהודים), שתשא באחריות כלפי השלטונות, שכל הפקודות תתמלאנה בדיקנות. אם כי מאד הרד לבם של היהודים ביחס לעתיד הצפוי להם, אך הפחד מפני תוצאות האסיפה הראשונה היה גדול יותר, ומשיצאו בשלום מהנסיון הראשון נשמו לרווחה ובחרו ב"יודנראט", שבהרכבו היו: אברהם שוועץ (חתנו של מאיר "דער ווייסער") נבחר כקומנדנט וכחברים נבחרו: אקרמן חיים קראמר (שמו ש"ס), ישעיה רובינשטיין, ניסיס "דער לערער" (חתנו של גלובנד), ואליהם נקבעו מספר שוטרים יהודיים.

למחרת היום החלה פרשת הפקודות וההוראות, שהוצאו על-ידי הגרמנים באמצעותו של ה"יודנראט":

1. להזעיק ולהביא כל פרה וכל עז שברשות היהודים אל הרחבה שלפני הקושציוול לצרכי החרמה.
2. למסור סוסים, עגלות, אופניים וכל כלי-רכב אחרים הנמצאים בידי היהודים.
3. למסור במשרד הדואר המקומי כל מכשירי הרדיו.

4. להביא לביתו של משה זילברשטיין ולמסור לידיו של הקומנדנט הגרמני זהב, כסף וכל דבר ערך.

על אי-מילוי ההוראות הנזכרות היה צפוי עונש מוות. אספו היהודים כל רכוש שנשאר בידיהם והביאו למקום המיועד ובלבד שהנפש תישאר להם לשלל. התיצבו בשורה

המציאות לא הועילה בהרבה להרגעת הרוחות של האוכלוסיה היהודית המבוהלת. החזית הלכה וקרבה במהירות, כבר הגיעו הדי הפצצת לוצק, רובנה וערים אחרות. במהירות הבזק התפתחו המאורעות והמצב הרצין משעה לשעה. המשטרה ומוסדות ממשלתיים אחרים התחילו לארוז את הפציהם, הפקידים היהודיים וכן הנוער התכוננו לברוח לפנים רוסיה, רק זקנים, חולים וילדים השליכו את יתבם בחסד הגורל ומיאנו להאמין שהיטלר ישמיד את כולם.

הוכנו צרכי אוכל נפש לזמן ממושך, הפציערך הובאו במחבואים, ובלב שבור ורות נכאה ישבו וציפו לגורל הבלתי-גודע. דומימות שררה ברחובותיה של העיירה, שנתרוקנו מכוחות הצבא והמשטרה, דלתות וחלונות הוגפו בקפדנות נואשת, ויהודים מבוהלים התקבצו בבתי על-יד מקלטי הרדיו, שפלטו ללא הרף את קולות הפרא של הרוצחים הגרמניים, אשר הריעו בשחצנות על נצחונותיהם ובשרו את השמדת היהודים הבאה בעקבותיהם. ברגע האחרון, אחרי שכבר גודע על כיבוש רובנה הסמוכה, עוד נמצאו רבים שהחליטו לברוח, אך כבר איחרו המועד. כל הדרכים בסביבת רובנה הופצצו ללא הפוגה ורוב הפליטים נפלו בנוסם. גם אלה שנשארו בעיירה חיו באימה ופחד מפני השכנים האוקראינים, שעלולים היו להתנפל על היהודים במטרה של שוד ורצח בשעה זו של לית דין ולית דיין, הוחלט על-כן שכל הגברים יסירו כל הלילה ברחובות העיירה על משמרתם, כדי שהנשים והילדים יוכלו לנוח ולהחליף כוח לקראת הצרות של יום המחרת, אך הנשים לא יכלו להשאר בבתים והצטרפו אף הן למשמרות. אולם דוקא במקרה זה נהגו האוקראינים בזהירות והוכיחו מדת התאפקות ומשמעת ולא עשו דבר עד בוא אדוניהם הגרמנים.

שלטון הגרמנים

ב-2 ביולי 1941, בשעה 8 בבוקר הופיעו בעיירה האופ" גרמנים הגרמנים הראשונים, שלמראהם קפא דמם של התושבים היהודיים מפחד, וכדי לפייסם, ואולי יותר כדי לחזק ולאמץ את לב עצמם, הוחלט לקבל את פניהם בלחם ומלח. למטרה זאת נבחרו 4 יהודים נכבדים: הרב ר' שלמה, משה טייטלר, דוב קפלן וסני שטרנברג.

לא עבר זמן מועט והעיירה נתמלאה חיילים גרמניים רכובים על אופנועים ואחרים. חלק מהם נשאר לחנות במקום ויתרם הלכו למסעם קדימה. ביחד עם הגרמנים, כאילו לפי הוראה, הגיעו לעיירה גויים מכפרי הסביבה ושקים בידיהם לשלול שלל ולבזבז. מיד פתחו את החנויות היהודיות וכן את הקואופרטיבים הסובייטיים, מילאו את השקים סחורות ומצרכי מזון והוציאו, מובן שהיהודים ההמומים לא חשבו להתנגד, אלא סגרו את עצמם כל אחד בביתו.

כאשר השודדים כילו את מלאכתם בחנויות המשיכו לטפל בבתי המגורים. לראשונה עוד היה חסר להם האומץ והעוז וכמבווישים לקחו כאילו לנסיון וביד קלה: מצרכי מזון, לבנים וסתם דברים שנתקלו בהם ללא חיפוש מיוחד, אך בהדרגה גדלה חוצפתם של הגרמנים ומלוויהם האוקראיניים

ובסדר גרמני מובהק נלקח מהם הכל. ביחד עם כולם עמדו בשורה שמשי בתי הכנסת, דוד המלמד ויהושע' לי השמש, שהביאו שקים כבדים עמוסי פמוטים, כתרים של ספרי-תורה ותשמישי קדושה אחרים.

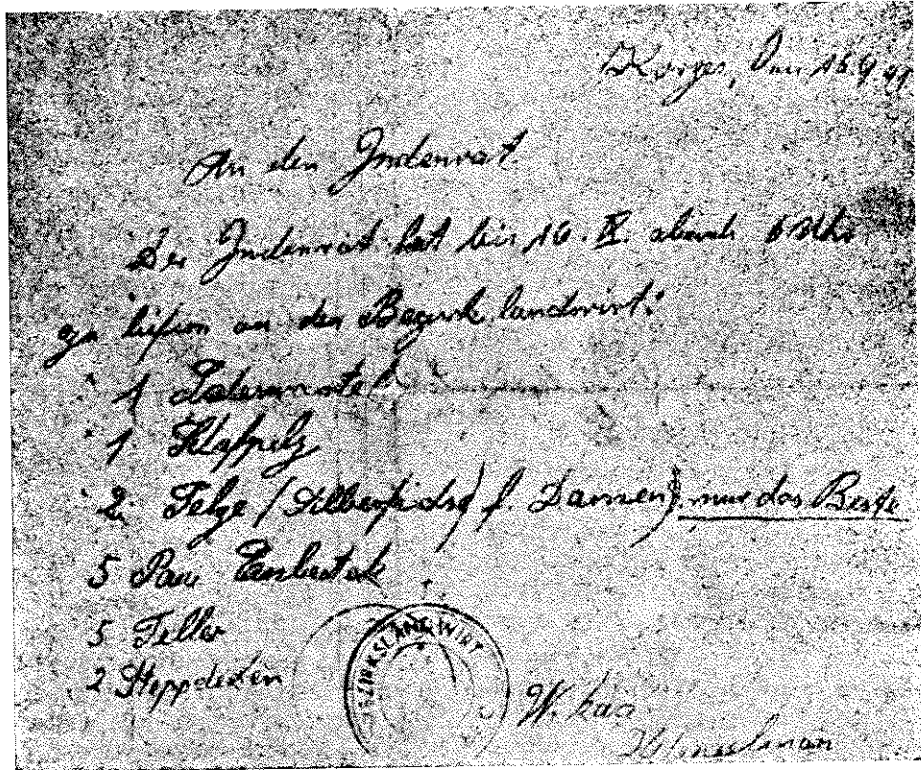
עודם נאנחים מן הפקודות הראשונות וגל של פקודות וגזירות רעות הכה כברד על ראשם של יהודי מז'יריטש:

5. להתיצב בפני הקומנדנט היהודי ולקבל ממנו נגד השלום שני טלאים צהובים, שחובה לשאתם, האחד על החזה והשני על הגב.

8. להביא כל כלי נחושת ונחושת-קלל, מערכות-כלים וכלי-בית אחרים.

וכך גזירות רדפו גזירות, חדשות לבקרים. לא היה עוד מה לתת, אך הדרישות לא פסקו. אברהם שוועץ, קומנדנט ה"יודנראט", נאלץ היה למלא אחרי כל הפקודות, ובלב כבד היה מהלך מבית לבית, תבע וניחם כאחת, באמרו: יהודים, תנו להם את הרכוש והנפש קחו לכם, ואם נזכה ונחיה נרכוש לנו דברים אחרים.

ואחר שהרכוש היהודי אפס עד הסוף בא תורה של

פקסימילה של פקודת ה"קרייזלאנדווירט" למחוז קוריץ *

6. למסור לידי השלטונות פרוות של גברים ונשים, כרים, שמיכות וסדינים.

7. בגדי גברים ונשים, שהם במצב טוב, וכן גרבים טובים הנמצאים ברשות היהודים יימסרו.

הנפש, יום אחד יצאה הפקודה להעמיד לרשותם 160 איש, צעירים ובריאים, כדי לשולחם לקיוב לעבודה. האנשים הבינו שמשמעותו של הדבר הוא 160 קרבן, וה"יודנראט" ראה את עצמו בצרה גדולה. במה אפשר עוד לנחם את הבריות ובאיוו דרך ייבחרו האנשים! אך זמן רב לשיקול לא נשאר להם, כי חזקה עליהם פקודת השלטונות למהר ולהחיש מעשיהם. וכך נערכה הרשימה והאנשים נשלחו ברגל לרובנה ומשם הוסעו בקרונות-משא כבהמות לקיוב.

משלוח ראשון זה העיק כאבן כבדה על לבו ומצפונו של אברהם שוועץ ולא נתן לו מנוח. נוסף על כך צבאו על ביתו אמהות, נשים צעירות וילדים, שבכו ותבעו ממנו דין נפשות. הוא נשבר כליל ולא יכול עוד לעמוד בנסיון, ובלי שים לב לתוצאות מיאן למלא אחרי הפקודות. עד שבוקר אחד מצאוהו מת בחדרו — איבד עצמו לדעת ברעל. מ-160 איש שנשלחו ניצלו בכריחה אחרי תלאות

(* מיסמן זה, שהועתק מ"ידיעות יד ושם" מס' 3 מחודש דצמבר 1954, הוא בעל חשיבות רבה בשבילנו, וזה מהטעמים הבאים:
(א) בדרך כלל נזתרו הגרמנים מלהוציא פקודות כאלו מתחת ידם בכתב, כדי לא להשאיר אחריהם מיסמכים, העשויים להעיד על מעשי השוד שלהם בבוא יום-הדין. רק בדרך מקרה נפל מסמך מקורי זה לידי המהנדס גילדמן, שפעל כפרטיזן בסביבות אלו תחת השם "דיאדיא מישא", ושנסמך על ידו לרשות "יד ושם" בארץ.
(ב) פקודה זו מוסיפה משקל וערך לדברי העדות של א. זינגמן בדבר מעשי השוד, שהגרמנים ביצעו באמצעות ה"יודנראט" במז'יריטש, שהיתה בתחום שיפוטו וסמכותו של ה"קרייזלאנדווירט" למחוז קוריץ.
העורך

של רחל סמולה (המילדת), ולשם נשלחה קבוצת שוטרים, שהיכום ועיגום באופן אכזרי ביותר.

עבודת הכפיה

המעשה השפל ביותר, שבוצע בידי הגרמנים לגבי היהודים הנדונים על-ידיהם למוות, היא עבודת הכפיה. בשומרם באמתחתם גזר דין מוות טוטאלי, שתוכנן מראש להוציא לפועל על האוכלוסיה היהודית במועדים ובמקומות קבועים ומדויקים, ספסרו בינתיים בגופיהם ובנשמותיהם של היהודים, שראו בעבודה צל של תקווה.

המשטר שהונהג על ידיהם היה לא רק כמחנה של עבודת-כפיה, אלא כמו מחנה-עבדים אפריקאי, שבו ערכו של האדם ירד עד לדרגה של בהמה וחיה. בכל שעה עלול היה כל אדם להיירות, אם רק נראה לו ל"שומר העבדים" האוקראיני, שאין הוא כשר עוד לעבודה, או אפילו סתם ככה להנאתו, כדי להפחיד על-ידי כך את קרבנותיו האומללים ולשמור על האוירה הפסיכולוגית של כניעה, הדרושה לצרכי תכניות הרשע הבאות.

צרכי אוכל נפש לא היו עוד מצרך חפשי הניתן לקניה. ראשית נשדדו מהיהודים כל אמצעי הקניה, כמו כסף ודבריי-ערך, ושנית נאסרו בתכלית האיסור כל קניה ומכירה של מצרכי מזון. כדי לשמור לתקופה קצרה על כושר עבודה כלשהו, חולקו מנות-רעב של 200 גראם לחם, אך קבלתן היתה כרוכה ב"גיעות רבות ובהשפלות, שלעתים היו גם לשוא. שעות ארוכות עמדו נשים בתור בשלג ובכפור, בהיותן צפויות לתעלוליהם של כל שוטר ובליעל אוקראיני, אשר מדי ראותם אשה צעירה הפילו אותה וגלגלה בשלג ככדור או הבית.

יום-יום הוציאו את היהודים לעבודות שונות בשדות ובגנים או לעבודות-בית, כמו כביסת לבנים, שטיפת רצפות, ניקוי בתי-שימוש וכו'. גברים נרתמו לעגלות במקום סוסים להובלת עצים ותבואה, שוטר טוב יותר נתן ללכת לעבודה לפי הכוחות הדלים, אך מרביתם האיצו ודרבנו ללכת למעלה מהכוחות, וכל המפגר אחת דינו מכות רצח. יום העבודה ארך כזריחת השמש ועד שקיעת השמש. לכל אחד נקבע שטח קצוב, ומי שלא הצליח לעשות את מכסתו נעצר עד שעה מאוחרת בלילה. במיוחד התנקמו בנערות הצעירות, שעונו בעבודה קשה כך, שבחזירתן היו רגליהן נפוחות ואברי גופן מאובנים. הובלת האנשים מן העבודה היתה אכזרית ביותר, ולעתים קרובות לא חזרו אחדים, שהשוטרים צמאי הדם המיתום בדרך.

בשעות שכל היהודים היו בעבודה, היו בתיהם פתוחים לשוד ולבזיזה, במדה שנשאר עוד משהו. כנופיות של אכזרים בליווי שוטרים או גרמנים שוטטו בין בתי היהודים, סתרו קירות, פתחו רצפות וחיפשו באופן יסודי אחרי דברי ערך, ואם רק הצליחו לגלות דברי-מה שמו בעגלות שהיו מוכנות לשם כך.

גם בשעות המעטות שלאחר העבודה היה המצב ללא נשוא. חרפת הטלאי הצהוב היתה גדולה מאד, כל גוי צחק למשכתם של היהודים, ואם קרה שמישהו לבש בחיפזון בגד

רבות וקשות רק 2: חיים שטרנשיס ויאשה קוזיול (כיום בישראל) ומיתרם לא שרד זכר.

אחר מותו הטראגי של אברהם שוועץ נבחר לתפקיד הקומנדנט של ה"יודנראט" ישעיה רובין-שטיין. גם מנת חלקו לא שפרה מזו של קודמו, הקומנדנטים, הגרמני והאוקראיני, התחרו ביניהם בדרישותיהם ותביעותיהם מהיהודים, עד שלא היתה עוד כל אפשרות למלא אחריהן. הגיעו הדברים לידי כך, שבשעת הוצאת פקודה קשה אסרו את ישעיה רובין-שטיין, שהחזיק בכני-ערובה למילוי הדרישה. אחרי הנסיון עם שוועץ חרדו היהודים לשלומן של רובין-שטיין ועשו מאמצים גדולים, כדי להציל את חייו.

אולם בזאת לא נתמלאה עדיין סאת הסבל והיסורים. והנה יצאה פקודה, שערב-ערב יתיצבו בפני הקומנדנט האוקראיני 20 יהודים, שבמשך כל הלילה עונו ולמחרת נשלחו לבתייהם נחבלים ופצועים, נקועי ידים ורגלים ונקורי עינים. עם זאת נאסר עליהם להזכיר מה שקרה אותם בלילה ואף לא הורשו להזמין רופא שיטפל בהם, רק מים חיים שימשו תרופה יחידה ומזור לפצעייהם האנושים. אולם, כפי שנודע אחר-כך, עונו והוכו, טולטלו והושלכו ככדורים, נאלצו לשיר ולרקוד, אך לשיא ההתעללות הגיעו חזירי הבר כאשר אילצו את קרבנותיהם להכות אחד את השני. מובן שפקודה זאת לא נתמלאה ואז הראו להם פריצי החיות את נחת זרועם ולימדו אותם פרק בהלכות מכות, וכך יצאו היהודים מידיהם הרוגים למחצה. יותר מכולם שכב על ערש דוי חיים דוד גלזר, שלא יכול לשוב לאיתנו מעוצמת מכותיו.

כגודל אכזריותם של הגרמנים, בבצעם בדם קר את הפקודות השטניות, שתוכננו מראש בדיקנות גרמנית לכל פרטיהן, בה במדה הצטיינו בפראותם עווריהם האוקראיניים, שששו להזדמנות שניתנה להם לשוב ולמלא באכזריות בהמית את יעודם ההיסטורי-לאומי ומקצוע הקצבות שלהם על גופותיהם של בני-אדם, אחרי הפסקה ארוכה מאז ימי חמילניצקי, גונטה ופטלורה (שם רשעים ירקב). אולם עד בוא שעתם ביום המר והנמחר השביעו לפי שעה את הזאינסטינקטים השפלים, בהעבירם את קרבנותיהם העתידים בכור של כל מיני יטורים אכזריים, שהמציאו בדמיונם המטורף והחולני.

אחרי לילות הבלחות עם הגברים, אספו זקנים וזקנות ברחבת בית-הספר, החזיקו אותם שעות רבות בשמש עד אפיסת כוחם ואחרי כן אילצו השוטרים האוקראיניים לשיר ולרקוד, לקפץ ולמחוא כפיים ולהכות אחד את השני לשמחתם של קהל הצופים האוקראיניים. פראותם ואכזריותם הלכו וגדלו מיום ליום וכן היו גם פקודותיהם, ההוראה הבאה היתה, שכל ההורים שילדיהם ברחו עם הסובייטים לרוסיה, יביאו לקומנדנט האוקראיני את בגדיהם ונעליהם של הילדים, אם כי לא הרבה נשאר אחרי בריחתם, אספו מה שיכלו והביאו, בהכירם לדיעת, שאין זאת אלא אמתלא להתגולל עליהם ולהתנפל עליהם. ואמנם כאשר ניבא להם לבם כן היה, התחילו פעולות חקירה ומעשי נקם, השליכו את כולם למרתף ביתה

בגניבה איכרה אוקראינית עם ככר לחם או בקבוק חלב, שדרשה בגד טוב תמורתם, אך אוי ואבוי היה לזה שנתפש בכך. גם עצי ההסקה נלקחו מבתי היהודים, כדי למנוע אפשרות בישול או חימום.

אחר בלי הטלאי הצהוב הריהו ספג מכות נאמנות מכל הבא לקראתו. כן נאסר על היהודים להלך במדרכה, אלא באמצע הרחוב כבהמות. בעקבות הגזירות הקשות הללו בחרו לשבת בבית, שהיה ריק מכל דבר אוכל. לעתים רחוקות מאד נכנסה

צ ב י מ צ מן

„באחת מאלה הערים הברוכות“...

אור הנרות, האור של התורה ואור הנשמות מתלכדים יחד בפנה זו של הוד ונצח.

על הקירות והבמה, על פני התיבה, ארון הקודש והפרוכת נחתו צללים, צללי העבר. הם מתנועעים, עומדים על בהונות רגליהם ומטים אוון להקשיב, מתוכחים בלי לדובב את עצמם ומשתחויים, משתטחים ומרקדים, בהשמע קול תורה הצללים מופיעים ובעוזב אחרון הלומדים את פתחי המקום הקדוש הם נסים ונעלמים.

* * *

היום יום ראשון בשבוע, שבו היו עומדים מעגלים של יהודי העיר ומשיחים לפי תומם על המהפכה הבולשביסטית, על המתרחש בחנות והמתבשל בקדרה של תושב זה או אחר. הנועזים מביין הקהל מתכבדים וחוטפים שיחה ידידותית עם קצין או חיל מן הצבא האדום החונים בעיר והמטיילים להנאתם בראש חוצות קבוצות קבוצות. אחד הקצינים לבוש חולצה צבעונית ומכנסים אדומים מתפאר בפני אנשי שיחו בהצלחה שהאירה לו פנים בחנותו של לייזר לאנעס: אחרי חפירות מעטות הוציא מתוך האדמה סיר-ברזל מלא בנקנטים של מאות רובלים. התקרב לאט-לאט יהושוע רודעשעס, סבו של שמואל נכטנשיין וענה לו בשקט ובנחת: חבר קצין! הלא תבין, כי אחרי שנקבר הצאר ניקולאי באדמה היה זה מן ההגינות והיושר להביא גם את כספו של ניקולאי לקבורה.

* * *

האשנב היחידי, שבעדו השקיפו תושבי העיר אל העולם הגדול והנעשה בו, היו העתונים „היינט“, „מאמענט“, „הצפירה“ וכו', שסופקו עליידי הסוכן בן-ציון ולצמן. הואיל והעתונים היו מתקבלים בקוצר רוח ובסיפוק רב, רכש לו המפיץ גם כן את חיבת הקהל והצליח עוד לחזקה ע"י הוצאותיו ודברי חידודיו. לא הספיקה סבלנותם של הקוראים לחכות לבואו של ולצמן, וכאשר רק נשמעה מרחוק צפירת מכונת התחבורה החזרת מרובנה, רצו והתאספו כל החותמים ליד בית קופיל כץ ובמשך רגעים ספורים חילק הסוכן את כל עתוניו. התרגשות מיוחדת מילאה את לבות האנשים בזמני מאורעות גדולים כגון: פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים, ימי קונגרס ציוני, תאור חגיגות פורים בתל-אביב, נאומי צירים יהודיים בסיים הפולני וכו'. מתיחות עצומה עוררו הידיעות על

משהפציע אור שכלנו עמדנו כפתח השער של היכל התורה וקראנו: „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ“.

וכך הצטיירה בעיני רוחנו ראשית היצירה: פני השמים, אלה המכסים את עין מזיריטש, נוגים וברוב ימות השנה עמוסים עננים כבדים, קודרים וזועמים — שמי נכר; והארץ, אשר מזיריטש השתרעה עליה, דרכיה דרכי בוך ורפש, שהובילו לפרברי שיכורים, אל כפרי פורעים ומאורות מרצחים.

ברגלים כושלות, ביראה ופחד, התהלכנו על פני הארץ הזאת, כי על כן אדמת נכר היא.

רק מקומות בודדים היו שם, שבהם צעדה רגלנו בטוחות: בית הכנסת ובית המדרש, „קלויזים“ וה„שולעלעך“, שכאן רוממתנו רוחנו מעל לארץ וקרבתנו למלכות שמים. אכן לא מצאנו על אדמה זאת מנוח לכך רגלנו, ובשעה שהתחוללה שואת החורבן על קהילת מזיריטש לא נכמרו רחמי שמים עליה...

* * *

פנה היום ובא הערב, אשר מטרתו לטהר, לגאול ולזכך את הנפש, בבתי הכנסת כילו להתפלל מנחה ומעריב. בלי לבזבז זמן יקר פרשו המתפללים לפינת הספרים, התישבו ליד שולחנות ארוכים. — איש איש וגר וגמרא בידו.

בבית הכנסת הטריסקי מגיד השיעור הוא שלום ליסק. איש צנוע ורב פעלים, בעל מדות טובות ומלא מצוות ותורה כרמון. הוא מסביר, מטעים ומפרש, והמסובים שקועים בנפשם ומאודם בדפים הכלים אשר מלאו כל העולם נצטמצם בהם.

קורה גם ושלום ליסק, הגר בקצה השני של העיר, נעדר מפאת תקלה כל שהיא. אז מחליפו לעתים יהושוע קע השוחט, אברך המשי, שקולו נאה, הליכותיו נאות וכל ישותו ומעשיו נאים. לפרקים תופש מקום כבוד זה אברהם ברוך מצמן, הגבאי והש"ץ של בית הכנסת, יהודי גאה ואציל רוח שכל חייו קודש לצרכי ציבור ועבודת אלהים.

בבית הכנסת המאקארובי יושב בראש הלומדים שלמה גרשקעס ולעתים הרב שלמה גורדין.

בבית המדרש מגידי השיעור המשמשים בקודש לסירוגין הם: משה באבעס, שלום פיגה מריס או לוי ריבה'ס.

הנכס היקר, הנותן טעם לחיי הבנים והבנות של העיר, ספרית "תרבות", שוכנת בבית זה. נוער צמא דעת נועד כאן כדי להחליף ספרים וגם דעות על כל מאורע וזרם של ספרות ורעיון. עומדים על יד הבית, על מדרגות הגוזזטה ועל הגוזזטה ובהדר הקריאה הגדול ומתוכחים מתדיינים וחולקים דעות מתוך השראה עליונה ולשם שמים. כאן נשמעים צלילי השפה העברית הקורנת באור יקרות וכאן מתבשרת בשורת החזון והגאולה, בשורת ציון.

מרחק של כמה בתים מבדיל בין בית עפעל לבית הימברג. הזוהר והשלוה, שכל בית בעיר נתברך בהם רק בלילות שבת, שוררים כאן בכל לילות השבוע. זאת היא זכותה הגדולה של בעלת הבית, לאה, עסקנית ציבורית למופת, אשר בדמותה המופלאה נתגלמו החן והקסם היהודי עתיק היומין. לב זהב היה לה ומפניה שפע אור של אהבה ומסירות לכל יופי, טוב ונעלה. כחנה אשת אלקנה, אשר קידשה את בנה שמואל לאלוהים, כן חינכה והקדישה לאה את בניה ירושוע ודוד לעבודה הקדושה למען גאולת ארץ-ישראל. הבית נעשה למבצר של ציונות והבנים מגדליו לתלפיות. הצעיר דוד היה עדין, מסור ושקדן, הוא ניהל את המזכירות של קן השוה"צ. כתב ידו היפה, סדר עבודתו המופתי ודיקנותו המוחלטת הוסיפו כבוד לו, לאירגון ולעיר. חוץ מעבודתו זו נרתם לעזרה לתפקידיו המסונפים של אחיו הבכור יהושוע.

מאורעות הדמים בארץ-ישראל והדם זיעזע את העיר. המתהווה מקרוב היה או רחוק ותפל והמתרחש מרחוק היה כה קרוב ועיקר. היו תקופות שנה והמכונית לא הגיעה העירה, מפאת שלגים או ביצות, והנתה בכפר ברניו אשר 7 קילומטרים חסרי כביש הבדילו בינה לבין מז'יריטש. אז התגיסו מתנדבים מבין הקוראים ויצאו ברגל לכפר להביא את העתונים והם גם באו על שכרם, כי היו הראשונים שזכו לעיין בכל העתונים גם יחד.

קרה פעם וזלצמן חזר מרובנה ובידיו האוצר של חבילת העתונים. מתחנת הכפר עשו או נוסעי המכונית את דרכם העירה בעגלת החורף של יצחק בעל העגלה. השעה היתה מאוחרת בערב, סופה ושלג מילאו את האויר והדרך נשתבשה עד כדי יאוש. פתאום התהפכה העגלה על נוסעיה וזעקות "גוואלד" ו"שמע ישראל" פרצו בערבוביה. כל אחד בדק את עצמו וחפש את הפציו, זלצמן צלל לתוך השלג לגשש אחרי העתונים ולגודל שמחתו מישש בעומק את החבילה והוציאה, אך בבואו הביתה מה רבה היתה האכזבה, כי במקום העתונים העלה חבילה מלאה מטפחות ורדידי משי.

* *
*

צעדים מספר מבית הכנסת המאקארובי עומד ביתו היפה של חיים-צבי עפעל והוא הומה מרעש ותנועה.

בנות מז'יריטש האמונות עלי מחול:
(למעלה) פרומה פלוסקר, (למטה) סוניה ברוטמן, (מימין) איטקה קנטור,
(משמאל) רבקה טסלר

שקוע בו. עיני כל נשואות אליו, כל אוזן קולטת וצר על כל מלה יקרה אשר לא תשמר בזכרון.

«סקול יסקל הנביא כי נביא הוא!»

כל רעיון מסיפורו הנפלא של פרץ נחטב ומוסבר בעמקותו ה"ליטאית" של המורה ויוצא מפיו מלוטש ומושלם כפנינה יקרה. השקט הוא חגיגי, פני הכל משולהבים, העינים נוצצות, הנאה רוחנית גדולה באה והשתלטה על הכל, מרגישים בעליל שנגעו בשולי האור הגנוז.

* *

בבית משפחת גלוצבנד מורגשת תכונה חגיגית. ימים ספורים נותרו לסיום ההכנות לנשף פורים המסורתי הגרנדיוזי, שאליו מתכוננת העיר בציפיה ומתיחות. קבוצת בחורות, הניכות השוה"צ, התארגנה: להקת בלט ומתכוננת בהופעתה הפומבית לגון את תכנית הנשף. סוניה ברויטמן האצילה והעדינה, רבקה טסלר הבת היחידה להוריה, המפונקת והענוגה, איטקה קנטור ברוכת הכשרונות, השקטה והנעימה ופרומה פלוסקר היפה והעליוזה (כעת בקנדה) מהוות השורה הראשונה. בחריצות ובוזריזות בלתי רגילה גזרו את התלבושות בצבעי כחול לבן והכינו גלגלי נוי עם פעמוני כסף אשר ינעימו לאוזן את קצב המחול. הגמישות והגרציה של התנועות, ההרמוניה של השירה וקריקוד המבוצע בטכניקה אמנותית גבוהה, הצלילים המתכתיים של הקולות הערבים המתמזגים עם צלילי הפעמונים הופכים את הביצוע לשלמות וירטואוזית.

מאיזה מקור שאבו הבנות הרכות האלה את ההשראה,

היכולת והרמה, את היוזמה ואת המעוף?

אין זאת כי כוחות רוח ויצירה עצומים טמונים בהן וחוש אסתטי דק ומפותח וטעם מעודן להן לכל יופי ונשגב.

אשר ריכוז וארגון את כל הפעולה הציונית בעיר, יוזמתו ופעילותו הברוכה של יהושע הכתירו בהצלחה כל מפעל וכל מגביה. ביושרו הגדול ובטהר מידותיו היה ה"אורים ותומים", הסמל של עסקן הראוי לאמונו המלא של הציבור. ביושר לבו ובשאר רוחו ידע לצוד את לבות טובי האינטליגנציה של העיר ולהכניסם למעגל העבודה הקדושה. זוליער וגוברמן, הרשל חסי'ה'ס וקופל פלוסקר, ברל ונענחע קנטור, שרה גלוצבנד והאיזנברגים, הרויטל-מנים והזילברמנים, הזילברשטיינים, הפינ-קלשטיינים והרובינשטיינים, הגלמנים והמאליארים — את כולם הדביק במרצו והפעיל לתרומות ועבודות למען בנין הארץ.

שמע העיר הגיע למרחקים, וכמו שהפרפרים נמשכים אל האור כך נמשכו והגיעו שליחים לעירנו ומצאו בית וחמימות, עידוד וברכה בביתם של הימברג. יותר משהשפיעו הושפעו והתבשמו מתום וחום לבם של בני העיר, פעילי העיר והמשפחה הציונית המפוארת משפחת הימברג.

* *

התסיסה של התחיה הלאומית על כל גווניה גוברת והולכת. בבית גיטיה עטי'ע'ס מתקיימים קורסים לשפה וספרות עברית. מעטה השלגים הפשיר והפך לביצה גדולה ועמוקה. מכל קצות העיר נוהרים לכאן בודדים וזוגות עם פנס ומקל ביד להאיר את האפלה ולגשש ולמצא משען אבן או עץ לכף הרגל.

המורה מוגילנסקי נתון בעולם אשר אין בו שמץ מן הסובב אותו. הוא מנגב את זוגיות המשקפים אחת אחת ומרכיבם מחדש מבלי להסב תשומת לבו מן הענין שהוא

זהבה פדרמן (גולדה קיפרווס)

מזירתש עירתי

(פרק זכרונות)

ממרכז העיירה יצא שביל לגן הגדול של סטצקי, הוא הפריץ בעל אדמות העיירה. בין עצי הגן התנוסס הארמון לבית סטצקי, ואילו הגן עצמו נמסר בחכירה ליהודים לשם ניצול יבול פירותיו. החוכרים משך כל השנים האחרונות היו האחים השותפים נפתלי ואהרון זבודניק שראו ברכה רבה בפרי הגן.

מקובלתני מפי אבן ז"ל, שיחסי כבוד ואימון הדדי שררו בימיו בין היהודים ובין הארמון, עת שכן בו כבוד הפריץ הזקן. הוא ידע להעריך את ערכם של יהודיו מחזיקי אדמותיו כגורם מיישב ומכניס ואף כיבד את אורח-חיים הישר וההגון וביחוד את מדת יראת השמים שבהם. כאות ובטוי לרגשותיו אלה קם ובנה להם בית-כנסת גדול לתפארת בדיוק מול

רבים ויפים לאין ערוך הם זכרונותי מהעיירה, בה נולדתי וגדלתי, אך יפים שבעתיים הם הזכרונות הקשורים בנופה ההדור שבסביבת העיירה, בה בליתי ימי נעורי ובה ספגתי לתוך דמי הצעיר אהבת מולדת מהולה בבושמי הטבע מרניני הלב.

מחוץ לעיירה זרם נחל, אשר מימיו הזכים השתפכו לתוך הורין הנהר, ואשר מדי קיץ בקיצו התרחצנו בו להנאתנו וגם דגנו דגים, ואילו בחורף, כשמימיו קפאו והיו לקרח, החלקנו עליו במחליקים והשתעשענו בעגלות חורף. בעבר הנהר השתרע כר מרעה נרחב וממנו והלאה שדות הגויים הזרועים תבואות שונות. מה נעים היה לטייל שם בימי הקציר באויר הצח והספוג ריח ניתוח העולה מהחציר והקציר.

מז'יריטש תלאות רבות וקשות עד שסוף-סוף הוצב קו גבול קבוע ומז'יריטש והסביבה נפלה לידי הפולנים. והנה איך שנחרתה בזכרוני הפגישה הראשונה עם הכובש הפולני. — כאשר הבולשביקים יצאו את העיירה בפעם האחרונה בשרו מיד את בואם של הצבאות הפולניים החונים בכפר אנדרסיאב והמתקרבים לעיירה. הרב דמתא, הוא "הרב הטריסקאי", הציע לקבל את פניהם של השליטים החדשים בספר תורה כמנהג היהודים. כמוכן שכל אותו הלילה, שהיינו שרויים בציפיה לבלתי-נודע, לא עצמנו עין, ורק עם עלות השחר שמענו בהכנסם. לא עברו רגעים מועטים ודפיקות חזקות נשמעו בדלת ביתנו בליווי צעקות "פרושה פאנא". אבי ז"ל פתח את הדלת והראשון שנכנס בקש מים לשתות, ועד שאבי מוג לו ספל מים התפרצו חיילים רבים פנימה, פתחו את הארונות ואת המגרות, שדדו כל מה שמצאו והסתלקו.

* * *

לאה' קהרוטלמן, שנפלה בידי הנאצים, היתה חברת נעורי ועל ידה נתגלגלה לי הזכות להכיר את החווי החסידי במז'יריטש. אביה, ר' חיים רוטלמן ז"ל, היה מחסידי הנלהבים של ר' יעקב-לייבניץ, הרבי מטריסק, ובביתו היה הרבי מתאכסן בפקדו את העיירה מדי שנה משנודע דבר בואו התחילו חסידי העיירה בהכנות לקבלת פניו, אך ביחוד היתה התכונה רבה בביתו של ר' חיים: פינו וערכו "חדר מיוחד" בשביל הרבי, אפו ובשלו, הכינו משקאות וכו'.

בכליון עינים חיכו וציפו בעיירה לסעודת ליל-שבת. רוב תושבי העיירה צבאו על הבית לשמוע "קידוש" מפי הרבי וכן זמירות וניגונים שונים. גם סעודת יום השבת ו"שלוש-סעודות" נערכו ברוב עם, בשירה ובזמרה ובדברי-תורה. כל יום השבת היתה השמחה במעונו של ר' חיים ובימים שלאחריו באו חסידי העיירה לתת "פדיון" ולבקש ברכה מפי הרבי.

ביקורו של הרבי מטריסק וכן של אדמו"ריים אחרים היו מאורעות חשובים בעיירה, שהאירו את הימים האפורים של כל ימות השנה ורישומם היה ניכר ימים רבים אחריהם.

* * *

מנהג נהגו צעירי הקלויז המאקארובי, רובם חבריו של אחי לייב, לערוך מנין שמחת-תורה בביתנו. מהקלויז הובא ספר-תורה שקראו בו וערכו הקפות עמו בליל שמחת-תורה ולמחרתו תוך שירים וריקודים, ביניהם היו: שמחה ברויטמן, דוד שפיגלמן, קופל פלוסקר, יצחק פרייארמן, בן-ציון מצמן, נחום אייזנשטיין, גצל מיסטר, יוסף פולינסקי, צבי שטרנשיס ואחרים. צבי שטרנשיס שהיה אברך משכיל ובעל כשרון, היה בעל-הקריאה ואחרים הראו את כחם בחזנות. אחרי התפילה ערכו קידושא רבה כנהוג וצבי שטרנשיס אמר את ה"קידוש לשמחת-תורה" המפורסם והשמחה היתה כדת.

* * *

ארמונו ובבוא היהודים בשבתות ובחגים לבית-הכנסת היה הפריץ יושב ביציע ביתו ומכוון דעתו אל רינתם ואל תפילתם.

עשרים וארבעה כפרים של גויים היו סמוכים לעיירה והשתרעו כור ירוק סביב לה. מלבד הפרקמטיה שיהודי העיירה עשו עם אכרי הכפרים, השתקעו אחדים מהם בכפרים עצמם, מי כפונדקי ומי כחונני, והתפרנסו בכבוד ובשלו. הכומר שומסקי שבכפר זסטאביה, הסמוך ביותר לעיירה, היה אוהב ישראל והתיחס בכבוד ובידידות ליהודי מז'יריטש. זכורה אשת הכומר, שהיתה בקיאה מאד ברכואה המעשית שלמדה מפי שני אחיה הרופאים, שהושיטה עזרה רפואית ליהודי העיירה חינם אין כסף ובמסירות רבה.

אולם כל זה חלף-עבר עם מותו של סטצקי הזקן, שהש-פעתו הטובה היתה ניכרת בכל הסביבה. בנו אדמ סטצקי, שהיה חניך הזמן ותמורותיו, הצטיין בגסתו ובשנאתו ליהודים. בימים ההם גורשו היהודים מתחום הכפרים וגם בערים התפשטו הגזירות והרדיפות שהגיעו אף לפרעות גלויות. הפריץ הצעיר אמנם נאלץ היה לשאת ולתת עם היהודים,

ארמון סטצקי הנשקף מתוך הגן הגדול שמשני עברי רחוב ה"הויף"

אך לא זו בלבד שלא ניסה להסתיר את יחסו העוין אליהם, אלא אף השתדל להפגינו בכל הזדמנות שבאה לידו. — הנוער היהודי רגיל היה מימים ימימה לטייל בשבתות אל השדרות שליד גן הפריץ, כדי ליהנות מהאוויר הצח, אולם משרתי הארמון חזקה עליהם פקודתו של הפריץ הצעיר לשלח בהם את כלביו ולגרשם.

הימים "הטובים" של הפריץ הזקן חלפו ללא שוב...

* * *

אחרי מלחמת העולם הראשונה, בזמן שהבולשביקים נלחמו עם הפולנים על השלטון בחבל ווהלין, עברו על

תרומות בין התושבים וקנה בהן סוס ועגלה חדשים ונוסף על זה מעיל-דרך. היו גם כאלה שעשו מעשי צדקה וחסד בסתר. כזה היה בריל "נרייבקר" נושא משרה אצל סוחרי יערות. ביתו היה סמוך לביתנו והיה ידידו הטוב של אבי. הפקיד בריל סכום כסף בידי אבי שימש קרן לגמילות-חסדים לכל נצרך ותנאי התנה עם אבי שהלווים לא ידעו למי הכסף. תמחו הבריות מנין לאבי כסף שמור לגמילות חסדים לכל דורש. אך כמובן זה נשאר סוד כמוס בביתנו.

הקב"ה מקדים רפואה למכה. — מפני שיהודי העיירה היו תלויים מחיי הטבע, התפרנסו בנס ורבו העניים בישראל. כמו רחמנים בני רחמנים שנחלצו לעזרתם של הנצרכים הרבים. מי אינו זוכר את הישיש ר' יצחק-אהרן, שקיים מדת הכנסת אורחים כאברהם אבינו בשעתו? המפה לא ירדה משלחנו כל היום ותמיד היו עניים וסתם עוברי-אורח סועדים בביתו. מעשה בעגלון מהעיירה סלישט שסוסו ועגלתו נשרפו באורותיה של שינדל מליאר בדליקה שפרצה באחד הלילות. מיד התעורר ר' יצחק-אהרן לפעולה, קיבץ

יעקב פולישוק

פרקי זכרונות

«ברוך ד' יום-יום יעמוס לנו ישע ופדיום.

ובשמו נגיל כל היום — — —»

שאיור העיירה התבשם מהם ונתמלא שמחה. ביחוד קורא לשבת עונג כשרבי בא לפקוד את העיירה וחסידיו הסבו אל שלחנו לטעום מה"שיריים" ולשמוע מ"אמרות פיו". הניגונים נישאו אל-על באין מעצור, וביחוד "הניגון החדש" שהיה "מסמר השבת" וטעמו עמד בו עד ביקורו הבא של הרבי.

ואיזהו העשיר שהיה בידו לשלם בעד מצוות "שינה בשבת תענוג", שכל אחד קיים אחרי סעודת היום ברוב כוונה! ומי יספור וימנה את שאר התענוגות, כמו: "אמירת פרק" המתובלת ב"תה של שבת" השמור מאתמול, בחינת תלמידי ה"חדר", לימוד מדרש ואגדה מפרשת השבוע בבתי התפילה ונססתיים ב"סעודה שלישית", שנתמשכה והלכה עד לאחר צאת הכוכבים. גם אמות ישראל, שכל כך הרבה טרחו בערב שבת, לא קופחה זכותן בשבת. עת ישבו הדורות ומקר שטות ונהנו מקריאה ב"צאנה וראינה", שעה שהבנות הצעירות טילו להנאתן ברחובותיה ההומיים של העיירה.

עונג שבת ליד ה"צאנה וראינה"

א. מה טובו אהליך...

לאט ובשקט זרמו להם החיים היהודיים בערוצם הרגיל מזה דורות. שום מאורעות מיוחדים לא הוציאו אותם מגדרם ושום הפרעות רציניות לא העכירו את רוחם ואין פרץ ואין צוחה. מימי המגיד ז"ל, ואף למעלה מזה, מסורת אבות נאה שימשה נר לרגליהם של תושבי העיירה הווהלינית הטיפוסית, וסדרים קבועים ומדות יהודיות ממטבע שטבעו חכמים היו להם לקו ולמשקולת בחיי החולין והקודש, בחיי הכלל והפרט.

העדה הקטנה בת כמה מאות משפחות הכילה בראש וראשונה, כרגיל בימים ההם, רבנים, שוחטים, חזנים וסתם כלי-קודש, חסידים משושלות טריסק ומקארוב, שהטביעו את חותמם הרוחני על העיירה, ומצד שני רוב מנינה ורוב בנינה של האוכלוסיה הורכב מסוחרים זעירים ומבעלי-מלאכה שונים, שנשאו ונתנו באמונה משך כל ימי השבוע ונהנו מזיו הקדושה בשבתות ובחגים.

רעש הפוליטיקה של העולם הגדול ודברי ריבות של מפלגות היו מהם והלאה, ומדי הגיע צהרי יום ששי, אחרי שהגברים רחצו בבית-המרחץ את זוהמת ששת ימי המעשה, ועקרות הבית גמרו את מלאכת האפייה והבישול וטמנו בתנור את מטעמי השבת, — נסתלקו והלכו להן כל דאגות החולין יחד עם השמש הבאה אל מעבר לאופקים של תחומי העיירה, ומלכת השבת באה לשכון כבוד במשכנות ישראל המצוחצחים והנקיים והמוארים בנרות השבת שקסמו ורמזו באור עליון של עולם שכולו טוב.

בית-הכנסת הגדול והבנוי לתפארת השקיף ממרום קדשו בהוד מלכות על שאר בתי התפילה שנתמלאו מתפללים, אנשים, נשים וטף שבאו אל הרינה ואל התפילה, מקום שם נודככו ונתקדשו, וכאילו זרם השמלי עברה הנשמה היתרה בכל רמ"ח אברי הגוף בשאיפתה אל הניצוץ העליון, מקור מחצבתה. כן תרמו תרומה גדולה לקדושת היום סעודות השבת על שלחנות ערוכים מאכלות דשנים, ומכל בית בקעו ועלו קולות ה"זמירות":

ואמר: "תורתם תורתנו וארצם ארצנו, לא נסכים שבעלי-הבתים והסוחרים, "יחטפו" לעצמם את כל הארץ ואנחנו בעלי-המלאכה נשאר בנים חורגים לעמנו ולארצנו. גם לנו חלק ונחלה בארץ-ישראל, אולם עלינו להלחם בעד תכנית המבוססת על יסודות התורה, המוסר והעבודה". אחריו החרה החזיק מוטל דייטש והוצע ליסד הסתדרות נפרדת של עמלים, ושוב נמצאו חסידים נלהבים, שמחה בורשטיין ויעקב מילשטיין, שהתנדבו מיד לרשום חברים להסתדרות "פועלי-ציון".

הצד השווה ביניהם, שכולם היו מוכנים לקום ולעלות לציון...

ג. הגנה עצמית

שנת 1918.

הגייסות של פטלורה וכנופיות מרצחים אוקראינים, ששרצו בימים ההם ברחבי ווהלין, הפילו אימה ופחד על היהודים. "פוגרומים", שהיטות ועינויים אכזריים, לפי נוסח אוקראיני ידוע לשמצה, עברו כמגפה מעיירה לעיירה וגם על מזיריטש לא פסחו. הואיל והכנופיות נתנצחו ונתחלפו חדשות לבקרים נתחדשו גם תביעותיהן לכסף, לתכשיטים, לבגדים וכו' שעל הרוב נסתיימו בגל חדש של מעשי שוד ורצח וחזור חלילה.

הדור הישן, שמעשי אבותיו בידי, נתן את לחיו למורטים ואת רכושו לבוזזים, בתקוה שע"י כך נפשו תהיה לו לטרף. אולם בני הנוער, שכבר רוח אחרת היתה עמם, החליטו שיש להגן על כבוד ישראל, על נפשו ועל רכושו. צעירים אחדים ואברהם זבודנ'ק בראשם, ששרתו בצבא וידעו להשיג תמש בנשק, נחלצו לפעולות. — בשבת אחת עיכבו קריאת התורה בכל בתי-הכנסת ואהרי הסברת המצב דרשו מהציבור להצטרף מיד לקבוצות ההגנה העממית, כדי לשים קץ למעשי ההתעללות ביהודים.

לקול הקריאה נענו בהתאם לצו השעה ורצינותה, ומכל בית-כנסת נבחרו מספר האנשים הדרושים. ממחרת השבת בהיות הבורק נתאספו למקום המפגש שמאחורי בית-הכנסת הגדול ארבע קבוצות ובראשם יהושע שטרנשיץ, יענקל רפאל'ס, אברהם קפטניק ודוד טסלר, שחיכו לפקודה מאת מטה הפעולות אשר ב"פלוש" של הקלוז' הטרסיקי. עם הנתן הפקודה יצאו ארבע הקבוצות ונשק בידם והתייצבו הכן על משמרתם והחברים שכנא קרמר, אשר גיפשטיין, גרשון לאגער ויוקא רובינשטיין משמשים קשרים ביניהן ובין מטה הפעולות.

ביום ההוא הופיע מהכפר בלודוב שודד ידוע, שהציג את עצמו כבא-כוחה של כנופיה, ותבע כסף, מגפיים, פרוות וכו'. אחרי שקיבל הכל לפי דרישתו התקרבו לעיירה אנשי כנופיתו במגמה להוסיף כדרכם לשדוד ולהכות ביהודים. אולם בעיבורי העיירה חיכתה להם הפתעה בלתי צפויה מראש — קבוצות ההגנה שעמדו על משמרתם ערכו להם "קבלת-פנים" חמה והניסו אותם בחרפה.

חוט של זון וחסד, שהיה משוך על פני כל אחד משך יום השבת, פינה לאט-לאט מקומו לכיסופים איך-סופיים עם צאת השבת, ביחוד אצל בעלי-המלאכה ופשוטי העם לבושי הארוכים ועטורי הזקן והפאות, שאבדו חיוזק ועידוד בקדושת השבת למען יכולת עמוד בסבלות ששת ימי המעשה החדשים הבאים לקראתם.

כל הקווי הזה של חיי מסורת ומורשת אבות מדורי דורות בא לידי ביטוי משך כל ימות השנה הספוגים-ספונים אהבת ישראל ויראת שמים, חינוך בנים לתורה ולמעשים טובים, מדות נאות של כיבוד אב ואם וכיבוד חבריות, שלום-בית, מעשי צדקה וחסד, שהשבתות והחגים במעלת קדושתם היתירה היו להם לגולת הכותרת. בכל זה נראה היה בחוש "והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" ותושבי המקום בדמות מלאכים "עולים ויורדים בו"...

ב. פעמי גאולה

שנת 1917 הגיעה והביאה בכנפיה בשורת הגאולה בדמות הצהרת בלפור. העיירה היתה כמרקחה, יהודי העיירה מן הקצה אל הקצה, זקנים וגם נערים, ראו בזה אתחלתא דגאולה ופעמי המשיח ונתעוררו לפעולות למימוש רעיון שיבת ציון. נתאספו לאסיפות במקומות ציבוריים ובבתים פרטיים, הרימו על נס את גודל השעה, חיפשו ומצאו ראיות והוכחות מכתבי הקודש שאין זאת אלא אצבע אלהים ואף מצאו במלחמות האחרונות רמזים ברורים למלחמת גוג ומגוג שבעקבותיה תבוא הגאולה השלמה עם משיח צדקנו.

וכאשר הרשיל פודליסקר פתח את נאמו בבית הכנסת בדברי הנביא "בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, בשובי את שבותכם לעיניכם" — נדנדו בראשם גם לומדי התורה והחרדים לאות הסכמה. ומשהרגיש הנואם בעיני הלומדים ויראי-השמים הנשואות אליו, כמו: שלום פייגה מרי'ס, לוי ריבה'ס, שלום ליסק ואחרים, התלהב ביותר והוציא מאמתחתו פסוקים ומאמרי חז"ל, הלכות וגמטריאות כיד הבקאות הטובה עליו, וברוב התלהבות שעברה את כל הקהל נתקבלה החלטה לארוז את הרכוש ולעלות ארצה ישראל "בנעורינו ובזקנינו", מי ברכב ומי ברגל.

וחנוך לנער על-פי דרכו. — באסיפות נוער מיוחדות מצא אותו הרשיל דרכים נאותות אחרות איך לחרוש על תלמי לבם. הוא תיאר לפניהם את דמויותיהם של הרצל, נורדאו, אחד-העם וביאליק, תורתם ודרכי השפעתם. גם באסיפה זאת הגיעו לידי מסקנה של עליה המוגנית ולשם כך הוחלט ליסד מיד הסתדרות ציונית כללית, שתשמש קשר בין העולה ובין הארץ ושתשרת כל-ענינו. מיד נמצאו האנשים שקבלו עליהם להוציא את ההחלטה מן הכח אל הפועל. יהושע הימברג ויעקב זילברשטיין התחילו לרשום חברים להסתדרות האמורה, "כתוב וחתום" כדת וכדין.

והנה נתעוררו בעלי-המלאכה ויהודי "עמך" וקנאו את קנאת העמלים. נקראה אסיפה מיוחדת בבית-המדרש שב"ברוק-גאס" ושם נשא את דברו פייגה קומביליס

נטשו את משמרתם ושוודי הסביבה, בהכירם לדעת שלא ינום ולא יישן שומר ישראל, לא זו בלבד שלא הוסיפו להתנפל על העיירה, אלא אף התחילו להתייחס בדרך ארץ ליהודי המקום היודעים להגן על עצמם בגשק ביד.

תוצאות הפעולה הראשונה של ההגנה העצמית נתנו את אותותיהן, הפחד מפני יהודי מזיריטש הגבורים נפל על האכרים של כפרי הסביבה, שלא העיזו יותר לחרוש מזימות שוד ורצח. בעיירה השתרר שקט גמור, אך אנשי ההגנה לא

ש. זבדי

לקח השביתה הראשונה

הזייט היה בעל בית-מלאכה גדול באופן יחסי והעסיק מספר ניכר של פועלים, הוחלט לפתוח אצלו בפעולה הלכה למעשה.

ועד החייטים היה מורכב מהחברים הבאים: אברהם "טעמע דער סארוועריניס", יוסל "השחור", איציקל "המשומד" ונחמן "דער בעלפער". ובהגיע עונת ערב פסח התיצב הועד לפני החייט ר' אברהמ'ל "פאסאלקע" וקרא לפניו את האול"טימטום הבא: להעלות את שכר הפועלים ב-25 אחוזים ולקצר את יום העבודה עד 12 שעה. שאל אברהמ'ל: — ומה יש לאל ידכם לעשות לי באם לא אסכים? ענו חברי הועד: — בזאת תיוכח אחר-כך, אך להוי ידוע לך, כי מהיום הוכרזה "סטרוקציה". ענה ר' אברהמ'ל: — לדידי, אוכל לפור את "החדר" עוד היום אם אין ברצונכם לעבוד ולהשתכר לחג הפסח ואני אמשך לעבוד בלעדיכם. לי בלי עין-הרע בית מלא בנות שאינן שולחות ידן במים קרים, רק אוכלות ומתדשנות. די להן לאכול לחם חינם, אנהל שלחן אתן וכל הרווחים של ערב פסח יהיו לי ולבני ביתי. הראיתם מימכם. זרקו לי "קניש" בפני! .. וועד החייטים הלך כלעומת שבא.

עבר שבוע ימים, שש בנותיו של אברהמ'ל ישבו ותפרו במלא המרץ, ואילו אנשיו הולכים בטל ואין להם לשבת ועל אחת כמה וכמה לחג הפסח הממשמש ובא. החליטו חברי הועד לאחוז בכל האמצעים כדי לחסל את השביתה, ובבוקרו של יום ראשון התיצבו לפני ר' אברהמ'ל ושאלוהו למצב הענינים ואם יתנהו לבו היהודי להשבית חגם של כמה משפחות. ענה אברהמ'ל והודיע להם, כי אותו לא יעבירו מחיטות ולואי ויכבד לבם מבלי להכנע ויוכלו להתבטל כל ימי חייהם והוא עוד יזכה להעניק להם נדבה לשבת ביד רחבה.

אחרי דברי כבושין אלה עלתה חמתם מאד וציוו את בנות אברהמ'ל להפסיק את העבודה, ואחד מהם נודרו וחטף מידי בתו יוטה את המגהץ והשליכהו ארצה. לאות הזה התנפל שאר החברים על מכונות-התפירה, עקרו אותן ממעמדן ונפצו, שברו את המניקנים ובתגרת הידים שפרצה אף הרסו קיר לבנים. אברהמ'ל פרץ החוצה וצעק בקול יאוש: — גוואלד, יהודים הצילו, שוודים עלי, "פאגראמשציקעס"! .. לקול צעקותיו סגרו החנונים את חנויותיהם והתקהלו בביתו של אברהמ'ל החייט, גם ה"בעלי-בתים" של העיר הצטרפו אליהם ויחד לבם למראה החורבן הגדול, ובשעת ריתחה החליטו קול אחד שיש ללמד את ה"ציציליסטן" פרק בדרך-

בשנת 1905, עת בשורת המהפכה הגיעה לעיירות הקטנות, הופיע בקוריץ מארגן תנועת המחתרת והתחיל בפעולה מהפכנית. לראשונה הוא נסה לארגן את ה"בונד" במקום, אולם המזל לא האיר לו פנים. אך לא אמר נואש — הקהיל אסיפות חשאיות, ארגן שביתות והפיח בלבם של המוני הפועלים "החשוכים והמשועבדים" רוח של התנערות ותקוה לשחרור.

ה"ציציליסט" או ה"בונטובציק", כפי שכינהו בעיר, התחיל בפעולה ספרותית והלך מן הקל אל הכבד. בתחילה קרא לפני הנאספים "מעשה בארבעה אחים", אחר-כך "על מה יחיה האדם" לקרל קאוטסקי וכיוצא בזה, מובן שהאסיפות האלו נערכו בשבתות אחר-הצהריים, והעמלים היגיעים, שכל ימות השבוע לא יכלו להיפנות לכך מקוצר רוח ומעבודה קשה, שתו בצמא כל מלה ומלה, הוא גם לימד אותם שירי דרור, שימם בפייהם למען תהיה להם השירה הזאת מקור עידוד בשעת העבודה. כן הפיץ ביניהם את שני הספרים של שירי דרור שהופיעו בעת ההיא: "בלומען און פונקען" (פרחים וגצים) ו"פרייע הארפע" (נבל החופש), שכל פועל החזיקם בחשאי מאחר שנדפסו בלי רשיון הצנזור, ואמנם בזכותו דהדו בבתי-המלאכה ובסדנאות שירי הדרור הידועים כמו "השבועה" לאנסקי ואחרים.

אולם יחד עם זאת לא השיג תוצאות של ממש, עלה בידו לקצר את יום העבודה רק בענף הרצענות בלבד, שהעובדים האלה גילו כח-רצון גדול וגם אומץ-לב דרוש להיערך למלחמה ממושכת ועקשנית על יום עבודה של 12 שעה — "סטרוקציה" — שבסופו של דבר הוכתרה בהצלחה, ויהי הדבר לנס ולדוגמה לכל מעמד הפועלים ויחד עם זאת גם למשטרה שהתחילה לחפש אחרי המארגן, שעקר את רגליו מקוריץ ועבר למזיריטש.

לפני גשתו להמשכת "פעולתו" במקום החדש דאג להסחת דעתה של המשטרה מנוכחותו, שכן כל אדם זר עורר את חשדם. לצורך זה קבל משרת עוזר (בעלפער) אצל זוד המלמד ותפקידו היה לשאת את הילדים על שכמו אל החדר והביתה ובשכר זה אכל על שלחנם של ההורים איש יומו. אחרי שביסס את מעמדו ואת מצבו הבטחוני השליך עצמו במרץ רב אל העבודה המהפכנית שלו. הוא יגע ומצא שה"אלמנט" התקיף והתוסס ביותר במזיריטש הם פועלי המחט וביניהם מצא מקום להתגדר, הוא אסף אותם לאסיפות והסיתם לעבודת "סטרוקציה", היינו 12 שעה ביום, והואיל ואברהמ'ל

החשובים ולאחרונה לרב והוסיפו כהנה וכהנה דברים נמצים היוצאים מן הלב של אם שכולה.

הרב, שלא יכול לראות בצערה של האם, קרא לאסיפה את השובי העיר, כדי לטכס עצה כדת מה לעשות במצב שנוצר, והוחלט לעשות כל המאמצים להצלת היהודים הנדונים. לצורך זה שמו עיניהם בקאפל כ"ץ שילך וישאזויתן עם ה"פריסטאו" ויעשה לשחרורם. ה"פריסטאו" הביע את הסכמתו לשחררם בתנאי שארבעת המורדים יועמדו לדין-תורה בפני הרב שידאג להרחקתם מן העיר ומובן תמורת רח"ש של מאה ר"כ. איסוף הכסף ל"פדיון שבויים" נמסר לידי הנאמנות של איציק אהרן המנוסה בכגון זה ועד ערוב היום כבר היתה מכסת הכסף המלאה ולארבעת היהודים קורא דרור.

ממועצת העיר הובלו ישר לבית הרב מקום שם חיכו שבעת טובי העיר שבנוכחותם נחרץ דינם: נחמן בעלפער הסרסור לדבר עבירה הושב מיד בעגלתו של רפאל בעל-העגלה והוסע לרובנה על חשבון הקהל. איציק משומד הוגלה לזויהיל עיר מולדתו ואת אברהם טעמעס חיבו בשבועה שיכתוב לאחיו באמריקה שידרוש אותו אליו. רק יוסל השחור, שהוא יתום ועוזב ללא אח וללא גואל, עמד להם כעצם בגרון, לא להקיא ולא לבלוע. בית הדין ראה את עצמו נאלץ להשאירו בעיר, אך מכיון שאיש לא יקבל אותו לעבודה בעטיו של ה"ציציליזם" הוציאו עליו פסק דין כזה: לתת על שכמו את המשרה מטעם הקהל. העיר את תושבי העיר עם שחר לאמירת תהילים ולהטיל על הרשיל השדכן החיגר למצוא בשבילו זיווג ולשים ריחים על צוארו, כדי להשכיח מלבו את ה"ציציליזם".

יוסל השחור מלא אחרי פסק-הדין באמונה כל ימיו, ועד בוא השואה הגדולה על העיירה מידי הצוררים העיר בהשכמת כל בוקר את יהודי מזיריטש לאמירת תהילים.

ארץ, גזירה שמא יישנה הדבר גם אצל בעלי-בתים אחרים. כמו והודיעו על המקרה ל"פריסטב" מטוטשין אשר הופיע למחרת היום בלויית עשרים וחמשה "סטראז'ניקים" (שוטרים). אחרי ערכם חקירה יסודית בביתו של אברהם'ל יצאו השוטרים מבוהלים ורחוקים בדבר ה"פריסטב" לתפוש ולהביא את ארבעת המורדים שבינתיים נעלמו עקבותיהם. טשזיידע, ה"סאטניק" המקומי (ממונה על הבטחון), ענד את פתית הנחושת שלו והצטרף לשוטרים בשמשו להם מורה דרך בעבודת החיפושים. וברצות יהודים בני-רחמנים לשמור על העיר מאסון שעלול היה לרדת עליה בעוון המורדים לחשו על אנו של טשזיידע שראו אותם נמלטים לבית ההקדש. שומרי החוק השיגו אותם שם והובילו אותם בכבוד גדול ברחובות העיר בחלקם להם בדרכם מהמאות ומתנות ייד כיך המסורת הרוסית הטובה עליהם עד שהביאום אל בית מועצת העיר ושם כלאוום.

רווחו שמועות בעיר, כי ישימו שלשלאות ברזל בידיהם ויגלום לסיביר, אך לא הצטערו על כך, נהפוך הוא — היו שגילו את דעתם שכך נאה להם, כדי לקיים "ובערת הרע מקרבך". אולם לא כן חשבו נשי הנתפשים למלכות אשר החליטו להרעיש עולמות למען שחרורם. משנודע ל"טעמע די סארווערין" דבר גזר-הדין העומד להחרץ על בנה אברהם וחבריו, צרפה לעצמה עוד שכנות אחדות היודעות לפתוח פה בעת צרה והמסוגלות ב"מענה לשון" שלהן לבטל כל גזר-דין. — לראשונה באו ל"סטאראסטא" (ב"כ הקהל בפני השלטון) בצעקה! אל תדמו בנפשכם, שאת בנינו ישלחו ל"סימביר" ואתם תשבו שאננים בבתיכם ותשלטו בקבצנים בזרוע נטויה. אנחנו בחרנו בכם ואנחנו גם נמאס בכם. אתם עוד עתידים ליתן "דינעם חשבון" (דין וחשבון) על מעשה-סדום שלא נשמע בעולם כולו, למסור יהודים חפים מפשע בידי הגויים. מביתו של ה"סטאראסטא" רצו אל "נגידי" העיר

יפה יזרעאלי

עירתי, מה אהבתיך!

ספריה במבחר ספרים קטן שהיה ברשותנו ושארון קטן הכיל את כל ספריה.

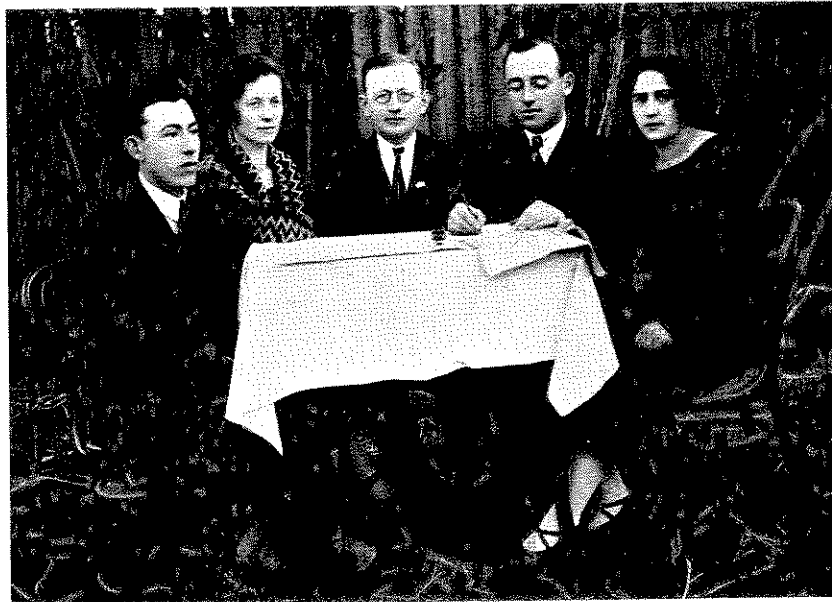
שדה הפעולה שלנו הלך והתרחב. פנינו לרובנו, התחלנו לבוא בקשרים עם המרכז והתחלנו לקבל כל מיני חוברות וחוזרים, או התחילו להצטרף אלינו גם יותר מבוגרים. במקום הח' שאול זילברשטיין שעזב את מזיריטש בא צבי גילמן, אספותינו נערכו בכל שבת בבית פיגה ג'וז. זה היה בתקופת הפולנים, בזמנים שעקבו מאד אחרי תנועות הציונים ועלינו היה לעבוד במחתרת. לא פעם עזבנו באמצע הישיבות ורצנו עם כל החומר להסתתר אצל מרשלק... בלי לדעת מפני מי בעצם אנו מפחדים. בצורה כזאת המשכנו זמן מסוים, אחר-כך שכרנו בית-יועד אצל עפיל ז"ל.

בך נולדתי וגודלתי, בך ביליתי כל שנות נעורי. שם עמדנו על דעתנו ושם הרגשנו שמשו מעיק על לבנו והתחלנו לחשוב על תעודתנו בחיים. החלטנו לארגן קבוצה שתקבל על עצמה ליסד סניף ציוני. בלי כל עזרה מהחוץ ובלי שום מטען עצמי נגשנו לעבודה. בעת ההיא בא שאול זילברשטיין והציע לנו להכנס להתאחדות. בלי שום וכוח או התנגדות מאיזה צד שהוא נתקבלה הצעתו. הרי ממילא לא ידענו להבדיל בין מפלגה למפלגה, בחרנו בועד הראשון שאליו נכנסו החברים: שאול זילברשטיין — יושב-ראש, יהושע הימברג — מזכיר, הח"מ, לאה'קה רוטלמן ויעקב זילברשטיין — חברי הועד. ארגנו קרנות, הטלנו מס'חבר והקהל החל להמשך אחרינו. יסדנו קורסים (שעוריי-ערב) לילדים עוזבים ולילדי-עובדים. פתחנו

האמנו בכך ממש עד הרגע האחרון. כשהזוועה כבר התפשטה על פני כל אירופה, ומסביבנו כל הערים והעיירות אדמו מדם יהודים, עוד ישבו אנשינו ולא זזו מהמקום בתקווה כי אין מקום יותר בטוח ממז'יריטש. הרי הגויים "שלנו" בעצמם יגנו עלינו... וכשבא הרגע האיום, את מז'יריטש, הורדת את המסוה מעל פנייך וגלית לנו פרצופים צמאי־דם יהודי ובלעת אותנו חיים!.. שפלות!! רמאות!! ארורה תהיי כל ימיך. ארורה!! את הנפשות העדינות והיקרות לנו בלעת בקרבך ואת נשאת על תלך, דומה שאני שומעת את קולותיהם של הקרבנות הצועקים מן האדמה, את הוקנים העטופים בטליתותיהם ובקיטליהם־הלבנים, את רצון החיים שבהם, ויד הרשע מקצרת וגודעת את פתיל־חיייהם, את צעקות הילדים שלנו שטרם טעמו טעם חיים, בהושיטם את ידיהם הרכות בבקשת עזרה...

אנחנו בראשים מורדים ובשקט קבלנו את האסון הגדול ללא־נשוא וממשיכים... אמנם בלב שבור ורצון, אך כגבורים לבנות את ארצנו, מוכנים למסור את כל היקר לנו בעד בנינה וקיומה, כדי שהיד הפושעת לא תורם שוב לכלותינו בצורה כה טרגית. מקור נחמתנו היא התקווה, שכאן ביתנו האמיתי והבטוח, והדור הבא אחרינו לא יתנסה שוב בצער, ודם יהודי לא יזל כמים.

האמונה שבמז'יריטש שלנו לא יקרה שום דבר הגיעה עד כדי כך, שכל העריקים מהסביבה וממקומות יותר מרוחקים באו להסתתר במז'יריטש. על כל פנים התקופה ההיא היתה מעניינת ביותר. בעזרת יצחק "ישיבה־בחור" מקוריץ התחלנו לארגן חוג דרמתי, שגם אני השתתפתי בו, וכל חודש הצגנו הצגות לטובת הקרנות ולטובת הספרייה. ככה חיינו בעיירתנו חיי נוער מעניינים־מאד. הרגשתנו היתה שזמננו אינו עובר לריק, שאנו פועלים משהו, אם כי בלבנו הרגשנו, שצר לנו המקום. התארגנו קבוצת חברים־זות ויצאנו לקיוב ללמוד, כי אחרי־הכל לא היה מקום במז'יריטש להרחיק־לכת. החלטנו ויצאנו בתקווה לחזור בעוד חדשים אחדים לביתנו ולעבודתנו. באותו חורף קרה שהגויים מהסביבה — אין אני זוכרת איזה משטר אז התחלף — ערכו שוד גלוי ובזזו את כל חנויות העיירה עד תומן, קבלנו מכתב מאת ברוך זילברשטיין, שבו תאר את המקרה לפרטיו. אנו, שעוד לא התנסינו באסונות יותר גדולים, ראינו בזה האחרון אסון גדול ביותר, והחלטנו: יעבור עלינו מה — אנו מוכרחים לנסוע הביתה, לראות כמו עינינו מה שקרה. כשבאנו נתברר לנו שעוד באותו יום הכול הסתדר על כנו. פזרו את המתנפלים ושוב אין שום פחד, כי הרי האמונה במז'יריטש שבה לא יקרה שום דבר־רע, עברה כל גבול. למי יכול היה לעלות על הדעת, שאת מז'יריטש, כל כך צבועה ואת רק מחכה להזדמנות של רגע מתאים...

ועד ההסת' הציונית "התאחדות" (מימין): לאהיקה רוטלמן, יהושע הימברג, צבי זוליר, יפה ברוטמן, זאב זילברשטיין

ש. זבדי

הכרזת "חרם"

ושלחו את ידיהם בשדידת סחורה מהחנויות מכל הבא ביד. וכשראשי הועדה באו בתלונה בפני המפקד על חייליו התמרמר המפקד ואמר שאם לא ייפסק מיד המסחר ביי"ש ייסר את העיירה בעונשים קיבוציים חמורים ואיומים.

הפקודה האחרונה עשתה לה כנפים בקרב ועדת החרום שהחליטו ביחד עם הרבנים כדברים האלה. — ביום החמישי אחר תפילת מנחה קוראים הרבנים לבטול מלאכה וכל תושבי העיירה מתאספים לבית-הכנסת הגדול להכרזת חרם. באותו יום חמישי הולגש בעיר כמו בערב יום-הכפורים ושעה קלה לפני שעת תפילת מנחה התיצב חבר הועדה בשוקה של העיר ובקולו האדיר הכריז: יהודים, התאספו לבית-הכנסת הגדול בגזירת הרבנים לשם הכרזת "חרם".

כל פני העיר מגדול ועד קטן מהרו לבית-הכנסת וגם עזרת הנשים נתמלאה מפה לפה. ואחרי שהתפללו כולם תפלת מנחה פתחו את ארון הקודש ור' דוד הדליק שני נרות שחורים ושני הרבנים לבשו טליתות ועלו על הבימה. הרב הישיש ר' ישראל כבד את הרב הצעיר ר' אשר'קה בקריאת החרם. הרב הצעיר פתח את פיו בדברי מוסר על פריצת גדר נגד שומרי החוק והחיים של היהודים, העלולה חלילה וחס להמיט אסון על תושבי העיירה, הוא פנה לכל מוכרי המשקאות האסורים מטעם החוק והתורה הקדושה והזהירם. שכל מי שלא ישמע וימרה את פיו ורבצו בו האלה והקללה הכתובות בספר התורה וקרא כמה פסוקים מה"תוכחה" מפרשת "כי תבוא". כל העדה עמדה בחרדת קודש לשמע דברי החרם היוצאים מפי הרב. ותיפסק מאז לגמרי מכירת המשקאות החריפים, ויהי החרם הזה לאות ולמופת נגד מפירי החוק.

בימי מלחמת העולם הראשונה (1915), כשנלחמו הרוסים עם הגרמנים ובזירת הקרבות חזרו חלילה נצחונות וגם מפלות, וחיילי רוסיה החלו לסגת מהחזית והתקרבו בבריהתם לתחומנו, מלאה מז'יריטש חיילים אשר לא ראתה כמספרם תמול-ששום. החיילים התחילו זעיר פה זעיר שם לשדוד את היהודים השלווים ואתם גם הקוזקים המפורסמים באכזריותם. ומשפנו שתדלני העיירה אל מפקדי הצבא בתלונה על אי-הסדר וההפקרות השוררת בעיירה מידי אנשי הצבא. קבלו מהמפקד תשובה סרבנית ואיולת בוז הלשון:

קודם-כל תדעו, יהודונים, שאינכם בסדר כלל. עירכם זה עתה נחשבת לאיזור צבאי ועליכם למלא אחרי פקודותי. — הנני גוזר שיהודי מז'יריטש יפתחו את החנויות גם בשבת והנני אוסר למכור כל משקאות חריפים (אלקוהול), ואם במשך שלושה ימים לא תמלאו אחרי פקודותי, אשליט עליכם משטר צבאי ומרה תהיה אחריתכם. השתדלן העירוני הקשיב לדבריו החדורים שנאה ואיומים ופנה אל ועדת-החירום ויגולל לפניהם את דבר הגזירה.

התאספו ראשי הקהילה בהשתתפותם של שני רבני העיירה, הרב הישיש ר' ישראל הנקרא דער טריסקער רב וגם הרב הצעיר ר' אשר זילברטיץ, והרבנים פקדו לפתוח את החנויות גם בשבת ולקיים "עת לעשות לד' הפרו תורתך" ולמכור רק לחיילים ולא לאזרחים. הרבנים פרסמו קול קורא לאנשי העיר באזהרה חמורה לא להתעסק במכירת יי"ש וכל משקאות חריפים. לפקודת הרבנים לא נחפזו התושבים לשמוע ועל פתיחת החנויות בשבת שמרו באופן חלקי בלבד, ואילו המסחר ביי"ש ובמשקאות חריפים התגבר ביתר שאת. אנשי צבא השיגו את זה לא בקושי והשתוללו מבוססים ברחובות

צפורה פיסצקי (זב)

ממז'יריטש עד ארץ-ישראל

ובחלקי נפל ללחום תמיד ולהגן על עמדתו. לא מעט סבל נפל בגורלי משך 4 שנות היותי חברה בהש"צ, אך אמנותי לוותה אותי שכל זה כדאי למען האידיאל הנשגב ולמען רעיון העליה לארץ-ישראל להיות בבנייה שנעשה חלק מחיי ועתיד. כל דרך אחרת לא ראיתי לפני ואף לא בקשתי.

לשם עליה לארץ היה צורך לעבור הכשרה ממש, על חלוץ להכשיר את עצמו לחיי חברה ועבודה. ואני הרכה בשנים, גמרתי בלבי לעשות צעד זה. ידעתי שהורי לא יתנו לי לעזוב את הבית ולצאת להכשרה ובפרט ע"י הש"צ. בתקופה זו חושלה בלבי ההכרה החלוצית והבטחון בכוחותי,

... בגיל רך הצטרפתי להסתדרות "השומר הצעיר". שהיתה תנועת-הנוער היחידה במז'יריטש בשנת 1931. רוב ילדי העיירה נמשכו אז להש"צ, כי רעיון העליה לארץ-ישראל קסם לכל נער ונערה מישראל והציגות כבשה את הלבבות, ועד שהופיעו תנועות-נוער אחרות בעיירה — עמדו רובם בשורות קשוה"צ. מהקן נשמעו שירה וריקודים וחלומות נרקמו שם על חיי עמל ודרור במולדת.

הורי, שהיו יהודים חרדים, כרוב יהודי מז'יריטש, לא היו מרוצים מכניסתי להשוה"צ, וביחוד התנגד לכך אבי גדליהו. כמוהו כן רוב האבות עינם היתה רעה בתנועת הש"צ.

במספר זעום ומצומצם. הארץ כמעט היתה נעולה בפני הכוחות המתפרצים והמצפים לגאולתם-לעלייתם. באין ברירה נאחזים בדרך העליה הבלתי-ליגלית. ומאחר שהמתנק ליהודים בפולניה גובר, הקרקע הולך ונשמט תחת הרגליים, והציפיה לעליה חזקה, נאחזנו גם אנו בדרך זו ועשינו מאמצים לעלות בדרך הבלתי חוקית, ובלבד לעלות ולהצטרף למחנה המגינים, הבונים והיוצרים במולדת.

אחרי שבועות מספר נתבשרנו בבוקר אחד שהגיע תורנו לצאת לדרך. התכנית אמנם לא היתה ברורה לנו כיצד נגיע לארץ, אך לא התעמקנו ביותר, ובלי שהיות וללא חקירה מיוחדת מהרגו לדרך. השמחה היתה רבה ושכחנו עולם ומלואו. הקץ לגלות!

מהורי לא יכולתי לקבל ברכת פרידה, כי הזמן לא הספיק, ביחוד שהיציאה היתה סודית ומבוהלת. על טילטולי הדרך משך חודשים ועל המכשולים והסכנות שפגשנו לא נזכיר, לאחר שהצלחנו להגיע למחוז הפצנו וכף רגלנו דרכה על אדמת המולדת הנכספת. קבוצתי, חברי "גורדוניה" נקראה ישר לשוב החדש "מעלה-החמישה", מקום נפילת חמשת הברים מתנועת "גורדוניה" על משמר העבודה בנטיעת עצים בהרי ירושלים בצד קרית-ענבים. הצטרפנו לקבוצת מעלה-החמישה וקשרנו את חיינו למקום זה.

לא נשאר לי הרבה לעמוד בקשרים עם הורי וזוגי משפחתי בפולניה, בעטייה של המלחמה שרצה בספטמבר 1939, וגורלם היה גורל כל יהודי מזייריטש בשואה הנאצית.

בינתיים ירדה גדולת השה"צ בעיירה ותנועת "גורדוניה" משכה אליה רבים מהנוער שלנו. פניתי להורי והבאתי לפנייהם את תכניתי והודעתי שאלך למקום הכשרה של "גורדוניה". כמעט ששכנעתי אותם והם לא הראו התנגדות יתירה, בהבינם לרוחי ולשאיופתי. אמי מיכליה דאגה לסידורים הכרחיים לדרכי למקום החדש, הבטחתי לעמוד בקשרים קבועים ויצאתי להכשרת "גורדוניה" בפאביאנץ.

היה זה בשנת 1935, הייתי אז החלוצה היחידה מ"גורדוניה" במז'יריטש, שיצאה להכשרה וידעתי להשלים עם כל קושי בחיים ובסידורים שנפלו בחלקנו בהכשרה במשך כל שנת שהותנו בפאביאנץ כחלוצים, משם עברה קבוצת חברים וחברות שלנו להוזוב להמשכת ההכשרה, גם עם התנאים שבמקום החדש השלמנו ושם עברו עלי עוד כשלוש שנות חיים בהכשרה לעליה. היו אלה שנות עמל וסבל, אך גם של חלומות על עתיד וחינוך לקראת החיים בארץ. בינתיים החלו מאורעות בארץ-ישראל ב-1936 והאדמה בערה תחת רגלינו, קשה היה להשאר בגולה.

וכאן, באמצע שנת 1937 ניתנה לי הזדמנות לבקר את הורי במז'יריטש. נשתנתה במקצת עיירתי, חל מיפנה ביחס לארץ-ישראל ולעליה לארץ, אך הורי עוד לא השלימו עם עלייתו, קשה היתה עליהם פרידת בת ורבה היתה דאגתם, נוכח המצב הפרוע וימי הדמים שבארץ. אך הם הבינו שלא אשנה מדעתי, נפרדתי מהבית ומההורים בתקוה שעוד נתראה בקרוב, אך הגורל רצה אחרת. מאז לא יספתי לראותם. זרם המתפרצים לעליה גבר והלך, חלוצים ובכלל עולים דפקו על דלתות משרד העליה וסרטיפיקטים אינם או שמגיעים

קן "השומר הצעיר", תרצ"ב—1932